

BİR İLYADA ÇEVİRİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME YA DA YAPAY ZEKA FİLOLOGLARA KARŞI ON AN ILIAD TRANSLATION OR ARTIFICIAL INTELLIGENCE VERSUS PHILOGIST

Rüstem Aslan*

Öz

Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* destanları, Batı edebiyatının temel metinleri olarak yüzyıllardır farklı dillere çevrilmiş, her dönemin estetik ve kültürel anlayışına göre yeniden yorumlanmıştır. Homeros'un destanlarının Latinceye çevrilmesi, Roma döneminde metinlerin Avrupa edebiyatına girişini sağlamıştır. Rönesans'la birlikte Yunanca aslından yapılan çeviriler hız kazanmış; özellikle İngilizce, Fransızca ve Almanca çeviriler klasik filolojinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan düzyazı çeviriler metinlerin akademik incelenmesine katkı sağlarken, şiirsel çeviriler (örneğin Alexander Pope'un İngilizce çevirileri) edebî etkileri genişletmiştir. Günümüzde destanların farklı yaklaşımlarla (düz çeviri, uyarlama, serbest şiirsel aktarım) çok sayıda modern dilde çevirisi bulunur. Osmanlı döneminde Homeros doğrudan çevrilmemiş, ancak Batı dillerinden yapılan aktarmalar aracılığıyla tanınmaya başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yunanca aslından Türkçeye çeviriler başlamış, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren destanların bilimsel ve edebî nitelikli Türkçe çevirileri yapılmıştır. Azra Erhat ve A. Kadir'in 20. yüzyıl ortasındaki şiirsel çevirileri, Homeros'u Türk okuyucusuyla geniş ölçekte buluşturan ilk büyük girişim olmuştur. Daha sonraki dönemlerde çeşitli filologlar ve çevirmenler tarafından yeni edisyonlar, düz yazı ve şiirsel çeviri denemeleri yayımlanmıştır. Homeros'un eserlerinin çeviri tarihi, yalnızca bir dil aktarımı değil, aynı zamanda her toplumun kendi edebî anlayışını, estetik ölçülerini ve kültürel önceliklerini yansıtan bir süreçtir. Her çeviri, destanların yorumunu dönemin dil zevkine ve dünya görüşüne göre yeniden şekillendirmiştir. Bu çalışmada Homeros çeviri geleneği perspektifinden E. Gören'in *İlyada* Destanı çevirisi incelenmekte, ama aynı zamanda yapay zekanın özellikle çevirideki etkisi örneklerle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Homeros, İlyada, Çeviri, Erman Gören, Yapay Zeka*

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Osmanlı Arkeolojisi Anabilim Dalı, Çanakkale/TÜRKİYE, rustemaslan@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5304-1354 (Makale Gönderim Tarihi: 18.09.2025, Makale Kabul Tarihi: 22.09.2025).

Abstract

Homer's *Iliad* and *Odyssey*, as foundational texts of Western literature, have been translated into various languages for centuries and reinterpreted in accordance with the aesthetic and cultural sensibilities of each period. Their translation into Latin during the Roman era facilitated the entry of these works into European literature. With the Renaissance, translations from the original Greek gained momentum; particularly, English, French, and German versions played a decisive role in the development of classical philology. Prose translations of the eighteenth and nineteenth centuries contributed to the scholarly study of the texts, while poetic renderings—such as Alexander Pope's English versions—expanded their literary influence. Today, the epics are available in a wide range of modern languages through diverse approaches, including literal translations, adaptations, and freer poetic renderings. In the Ottoman period, Homer was not translated directly, but became known through mediations in Western languages. In the early years of the Turkish Republic, translations from the original Greek began, and from the second half of the twentieth century onwards, both scholarly and literary Turkish translations of the epics appeared. The poetic translations of Azra Erhat and A. Kadir in the mid-twentieth century represented the first major effort to present Homer to a broad Turkish readership. In subsequent decades, new editions as well as prose and poetic translation attempts were published by various philologists and translators. The translation history of Homer's works constitutes not merely a linguistic transfer but also a process that reflects each society's literary sensibilities, aesthetic norms, and cultural priorities. Every translation has reshaped the interpretation of the epics in accordance with the linguistic tastes and worldviews of its own era. This study examines E. Gören's translation of the *Iliad* within the framework of the Homeric translation tradition, while also considering, with examples, the impact of artificial intelligence on the practice of translation.

Keywords: *Homer, The Iliad, Translation, Erman Gören, Artificial Intelligence*

1. Giriş

Homeros, (2024). *İlyada* (Eski Yunanca Aslından Çeviren Erman Gören), İstanbul: Everest Yayınları.

Homeros'a atfedilen İlyada ve Odyssea Destanları tüm kıtaların modern dillerine çevrilmiştir. En çok çeviri Batı Avrupa dillerinde yapılmıştır. Bu çeviriler arasında İngilizce başı çeker (Steiner, 1996). Bazı çeviriler, Yunanca metni okuyanlara yardımcı olmak amacıyla yapılmıştır; bazıları

Homeros'u öğrencilere erişilebilir kılmak için, bazıları da sadece kitaplıkta süs olsun diye yapılmışlardır (Finkelberg, 2011, ss. 885-887). Çevirmenler arasında akademisyenler, meraklı amatörler ve de şairler¹ vardır. Homeros'un modern çevirileri, 14. yüzyılda, erken dönem hümanistlerin Yunanca öğrenmelerine yardımcı olmak için hazırlanan küçük Latince versiyonlarla başlamış, ancak söz konusu bu Latince çeviriler etkisi çok fazla yaygınlaşmamıştır.

¹ İlyada Destanı'nın yapılmış çevirilerden karşılaştırarak yeniden şiirsel ve anlaşılabilir İlyada çevirilerine verilecek en iyi örnekler İngilizce için Christoph Logue (Logue, 2003); Almanca için Raoul Schrott (Schrott, 2008) çevirileridir.

Bunun nedeni ise; “Latince Homeros” Vergilius ile kıyaslanacak ve ‘hayal kırıklığı’ yaratacak olmasıdır. 16. yüzyılın akademik edisyonları çoğu zaman Latince düzyazı çevirileriyle birlikte yayımlanmış, daha sonra Hessus’un İlyada’sı (1540) gibi Latince manzum çeviriler de ortaya çıkmıştır.² Ulusal dillerdeki (vernaküler) çeviriler Loukanes’in İlyada’sı (Venedik, 1526) ile başlamıştır; bu eser aynı zamanda Modern Yunancadaki ilk basılı kitaptır. Bunu izleyen birkaç on yılda (1530’lar–1570’ler) Homeros Fransızca, Almanca, İspanyolca, Hollandaca ve İtalyan diline girmiştir. 19. yüzyıla kadar pek çok ulusal dildeki çeviri, Latince bir versiyona dayanmaktadır. İlk İngilizce Homeros çevirisi (1581) Fransızcadan yapılmış bir yeniden çeviridir. Kitap basımının yaygınlaşmasıyla birlikte Homeros çevirileri hızla çoğalmıştır. 18. yüzyılda Almanca’da on çeviri yayımlanmıştır (altısı İlyada, dördü Odysseia’dır). 19. yüzyılda ise bu sayı yetmişe çıkmıştır. 1780–1900 yılları arasında Homeros çevirileri Macarca, Lehçe, Danca, Ermenice, Rusça, Portekizce, Türkçe, Arapça, Çekçe, İzlandaca ve Norveççeyi de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Homeros çevirilerinin çoğu gelip geçici olsa da bazıları ulusal standart versiyonlar veya okullarda kullanılan popüler ders kitapları olarak uzun süre yaşamıştır. Bunlar arasında Monti (İtalyanca manzum, 1810), Gneditch (Rusça İlyada, heksametlerle, 1829), Butcher–Lang (Odysseia, İngilizce, 1879), Lang–Leaf–Meyers (İlyada, İngilizce, 1882), Segala y Estalella (İspanyolca, 1908), Lattimore (İlyada, İngilizce, 1951) ve Fitzgerald (Odysseia, İngilizce, 1961) sayılabilir (Kittel ve diğ., 2011, s. 2409-2442). Birkaç çeviri ise

kendi başına klasik olarak kabul edilmiştir. Chapman’ın İlyada ve Odysseia’sı (1598–1615) bir şairin diğerini sezgili bir biçimde okuduğunu gösteren yaratıcı dokunuşlarla doludur. İlyada’sındaki on dört heceli kafiye dizeler, balad benzeri bir hava taşır. Dacier, modernlerin Homeros’u küçümsemelerinin nedeninin onun tarihsel koşullarını yanlış anlamak olduğunu düşünmüş; 1710’larda yayımladığı sade Fransızca düzyazı çevirileriyle Avrupa kamuoyuna “yenilenmiş” ve daha yalın bir Homeros sunmuş; umudunun, bu bozulmamış erdemin ‘toplumun yozlaşmış ahlakını tazelemesi’, olduğunu dile getirmiştir. Pope’un ‘kahramanca’ dizelerle yazdığı İlyada’sı (1715–1720) İngiliz şairin hayal gücü ve hitabet yeteneğinin Homeros’un sesine verdiği yanıtı gösterir. Bu eser Milton’dan sonraki en büyük İngiliz destanı olarak övülmüştür. Voss’un Almanca heksametlerle yaptığı İlyada ve Odysseia çevirileri (1781–1793), Alman ulusal şiirini antik Helen ruhuna layık bir düzeye yükseltme yönündeki Romantik arzuyu yansıtmış; yenilikleri Alman şiir dilini biçimlendirmiştir ve birçok kişi için hâlâ Homeros’un Almandaki sesi olmaya devam etmiştir. Bazı çeviriler, örneğin Newman’ın Eski İngilizceye (Anglo-Saksonlaştırmaya) yönelen İlyada’sı (1856), tarihsel filolojinin “yabancı ozanını” canlandırmıştır. Analist araştırmalar, yeniden kurgulanmış şarkılar ya da bir *Urgedicht* (İlk / Öz Destan) sunan Almanca çevirileri oldukça etkilemiştir. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca en yaygın eğilim, öğrencilerin kolayca anlayabilmesi için gitgide daha standartlaştırılmış bir söyleyiş geliştirmek olmuştur (Young, 2008, s. 310).

² Homeros metinlerinin çevirisi konusunda bkz. (Kittel ve diğ., 2011, s. 2409 vd.)

2. Homeros Metinlerinin Türkçeye Çevirileri

Osmanlı tarihinde Homeros destanlarına ilk kez Fatih Sultan Mehmed'in 1462 yılındaki bölge ziyareti bağlamında değinilir. Saray tarihçisi Imrozlu Kritivolus'un Fatih'e adadığı eserindeki Fatih'in söylediği '*ben yüzyıllar sonra İstanbul'u feth ederek Troya'luların öcünü aldım*' sözü ideolojik ve kültürel bağlamda kullanılmıştır (Uslu, 2023, s. 17). Homeros destanlarının Osmanlı aydınlarıyla buluşması ise Tanzimat dönemi sonrasında gerçekleşmiştir. Sadullah Paşa'nın 1870'lerdeki İlyada çevirisinin ilk çeviri olduğu öne sürülmektedir, ancak söz konusu bu çeviri yayınlanmamıştır (Yüksel, 2012, s. 74). Sadullah Paşa'nın İlyada çevirisinden ilk kez Hasan Âli Yücel şu şekilde bahseder:

İlyada bildiğimize göre ilk defa Sadullah Paşa (1839-1890) tarafından tercümeyle teşebbüs edilmiştir. On beyiti manzum (Mef'ûlû mefâilüm faülün vezninde), geri kalan 46-47 sahifesi mensur olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bunları rahmetli Mithat Cemal Kuntay da görmüş ve müsaadesi ile kopya etmiştim (Yüksel, 2012, s. 74).

Dönemin kültürel yapısı, şiir estetiği ve kelime hazinesini hatasız bir şekilde kullanan Sadullah Paşa'nın çevirisi şöyledir:

İlyad / Muhasra-i Turuva
Ey vâhib-i füyûz-ı eş'ar
Eyle gazab-ı Aşil'i tezkâr
Öyle gazab-i kedûret-âver
Yûnanlılara belâ-yi ekber
Gitti nice kahraman bu yüzden
Ervâhın düzeh oldu mesken

Yani Pelus'un karâgâhı
Ervâh-ı kesîre kaldı yerde
Murgan u kilâbâ oldu tu 'me
Vaktaki Aşil'le Agamemnon
Yekdiğere oldu kini efsun
Emr-i ezeli rabbü'l-erbab (Zeus). (Yücel, 1989, akt. Yüksel, 2012, ss. 75-76).

Sadullah Paşa'nın tanrı, tanrıça ve destan kahramanlarının isimlerini kullanmayıp, onun yerine sıfatlarını kullanması, Osmanlı Türkçesi ve özellikle aruz kalıplarının, dönemin şairlerini mitolojik isimlerin kullanımı konusunda çok zorladığı için sıfatları tercih etmiştir. Sadullah Paşa'nın çevirideki bu tercihi çevirinin yapıldığı dönemdeki kültürel ortamın yansıması olarak görülmelidir (Yüksel, 2012, s. 78). Sadullah Paşa'nın yarım kalmış, yayınlanmamış bu çalışması sonrasındaki çeviri çalışmaları ise İlyada Destanı'nın birinci bölümü ile sınırlı kalmıştır. Ünlü yazar ve dilbilimci Şemsettin Sami'nin kardeşi Naim Fraşeri (1846-1900) İlyada Destanı'nı 1886 yılında çevirmiştir (Serbest, 2013, ss. 120-147). Tercüman-ı Hakikat'in 2350 sayısında (12 Recep 1303) bu çevirinin haberi verilmiş ve Naim Fraşeri'nin eski Yunanca bilgisi nedeniyle, eserin dilimize çok güzel bir şekilde çevrildiği yorumu yapılmıştır (Yüksel, 2012, s. 80).³ Çeviri (Mukaddime' ve 'Bab-ı Evvel' bölümlerinden oluşmaktadır. Fraşeri, eserin bölüm bölüm yayınlanacağını belirtse de sadece İlyada'nın birinci bölümü çeviri olarak yayınlanır (Yüksel, 2012, s. 80). Fraşeri'nin dönemin Homeros araştırmalarına bilerek yaptığı çevirinin ciddi bir hazırlık evresinden sonra gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Cluzea, 2016, ss. 348-362).

³ Naim Fraşeri çevirisinin tam metni ve transkripsiyonu için bkz. (Serbest, 2013, ss. 121-147).

Fraşeri'nin İlyada çevirisinin ilk dizeleri şöyledir:

Ey İlahem Pelos-zâde Aşil'in Ahaileri binlerle müsibetlere giriftâr edip, pek çok kahramanları cesur canlarını ahirete göndererek, cisimlerini yırtıcı kuşlara ve köpeklere yağma ettiren felâket-engiz kin ve garezini terrnüm eyle. Evveleminde hükümdar-ı merdân Agamemnon ile âlih nijad Aşil münazza ederek ayrılmakta Zeus'un iradâtı icra olundu (Serbest, 2013, ss. 129).

Süheyla Yüksel'in Fraşeri çevirisinin analizi ve A. Erhat çevirisiyle karşılaştırması sonucunda vardığı sonuç anlam ve kullanılan sıfatlarda büyük oranda bir benzerliğin söz konusu olduğunu belirtmiştir (Yüksel, 2012, s. 93).

Fraşeri'den sonra İlyada'nın ilk bölümü 1899 yılında Selanikli Hilmi tarafından Yunancasından Osmanlıcaya yapılmış ve 1900 yılında *Ilyas yahud şair-i şehir Omiros* ismiyle yayınlanmıştır (Uslu, 2023, s. 193). Selanikli Hilmi, Na'im Fraşeri gibi bir Osmanlı bürokratıdır. Hilmi'nin altmış bir sayfalık çevirisi on beş sayfalık bir girişle birlikte İlyada'nın iki bölümden oluşan ilk bölümünü kapsamaktadır. Hilmi'nin çevirisi Fraşeri'nin çevirisiyle karşılaştırıldığında süssüz, sade ve Homeros kahramanlarını tanımlayan sıfatlar neredeyse hiç kullanılmamıştır. Sonuç olarak Hilmi'nin kendi yorumları baskın durumdadır; Fraşeri'de ise destanın özüyle kurduğu ilişki daha baskındır (Uslu, 2023, s. 193).

İlyada Destanı'nın yarım kalmış bir başka çevirisi ise Ömer Seyfettin tarafından 1918 yılında *Yeni Mecmua*'da yayınlandıktan sonra, 1927 yılında Maarif Vekâleti

tarafından kitap olarak bastırılmıştır (Yüksel, 2012, s. 97). Ömer Seyfettin'in çevirisi, Lyon Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Allegre Dugas Montebel ile Leconte de Lisle'nin Fransızca çevirilerini esas almıştır (Yüksel, 2016, ss. 23-52). Ömer Seyfettin çevirisindeki dil, önceki çevirilere göre çok daha sade ve anlaşılabilir. Çeviride Arapça ve Farsça tamlamalar hiç kullanılmamıştır. Bu yalınlık sadece Ömer Seyfettin'in dil anlayışını göstermekle kalmaz; aynı zamanda dönemin Yeni Lisan hareketinin Türkçedeki üstünlüğüne de işaret eder (Yüksel, 2016, ss. 34):

Söyle, ey mabut, Peleoglu Aşil'in gazabını söyle; Akhalıların başına o kadar belalar getiren, birçok kahramanın cesur ruhlarını cehennemlere götüren, vücutlarını köpeklere, yırtıcı kuşlara yediren o uğursuz gazabı söyle! İnsanların padişahı Agamemnon'la ilâhî Aşil'in fena bir kavgadan sonra araları açılmıştı; işte o günden beri Zeus'un meramı böyle yerine geliyordu.

Seyfettin'in Nev Yunanilik Hareketi'ni ve temsilcilerini sert biçimde eleştirmiş olmasına rağmen İlyada'yı çevirmesi, Beşir Ayvazoğlu tarafından 'Ne var ki daha sonra bu sevimli hikâyeci de İlyada'yı tercüme etmeye kalkmıştır' sözleriyle eleştirilmiştir (Işık, 2020, s. 69). Hasan Ali Yücel ise, Ömer Seyfettin'in önceki dönem tavrını "konjonktür"ün belirlediğini söyleyip, İlyada çevirisinden sonra yazdığı "*Garp Edebiyatı ve Yunan Klasikleri*" (Türk Kadını Mecmuası, 9 Ocak 1919) başlıklı yazısına değinerek Seyfettin'in, "*Sanatın sırrı Yunan-Latin klasiklerindedir. Sadelik, sağlık, samimilik, vuzuh bu büyük eserlerin esasıdır... matbuat için yazmaya başla-*

mazdan evvel derin derin, ders gibi, mukaddes bir kitap gibi” Homeros’un okuması gerektiği sözünü alıntılar.⁴

Ömer Seyfettin’in çevirisi sonrasında Cumhuriyet dönemindeki ilk çeviri Türk Dil Kurumu’nun destekleriyle 1940 yılında Eski Yunanca’dan Celal Arıkdemir tarafından yapılır. Arıkdemir TDK’nın Rumca çevirmenleri arasındadır. Daha sonra Homeros destanlarını çeviren Cevat Emre de kurumun üyeleri arasındadır. Arıkdemir’in çevirisi Yunanca aslıyla birlikte yayınlanmaya başlar ve Avni Candar tarafından orijinal metni yeniden vermesi açısından dize dize eleştirilir; çeviriyi tümüyle reddetmez ancak kullanılan ‘ölüt’ ve ‘ırlık’ gibi günümüz Türkçesinde yer almayan kelimelerin çeviride yer almaması gerektiğini belirtir (akt. Yüksel, 2016, s. 35). Anlaşılır bir dil kullanmaya çaba gösteren Arıkdemir çevirisinin ilk dizeleri şöyledir:

Öcünü an, ey tanrıça, Peleoğlu Aşil’in
O uğursuz (öcü) ki, onbinlerce Akayalılara
kaygı getirdi,
birçok kahramanların necip ruhlarını ahrete
(ades) yolladı,
cesetlerini köpeklere parçalattı
ve yırtıcı kuşlara yemlik kıldı; ve böylece
Zeus’un dileği yer buldu,
ta o zamandan beri kim araları açıldı
erler başkanı Atreoğlu ile tanrısız Aşilefsin
(akt. Yüksel, 2016, s. 35)

Erken Cumhuriyet döneminde Ahmet Cevdet’in düzyazı şeklinde 1941 yılında yayınladığı Odysseia, Nev Yunanilik⁵ akımının öncülerinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu

tarafından coşku ile karşılanır (Cluzeu, 2016, s. 353). Emre’nin İlyada çevirisi ise 1957 yılında İliada, İlyas Destanı adıyla düzyazı şeklinde yayınlanır. İlyada’nın ilk dizeleri Emre tarafından şöyle çevrilmiştir:

Söyle bize, tanrıça, Peleoğlu, Ahilleus’un uğursuz öfkesini ki, Ahaylılara, sayısız acılar getirdi, nice kahramanların ruhlarını Hades’e attı, özlerini kurtlara kuşlara yem etti –böylece Zeus’un iradesi yerine gelmiş oluyordu. En önce o atışmadan başla ki, budunlar hanı Atreoğlu ile tanrısız Ahilleus’un arasını açtı. (akt. Yüksel, 2016, s. 36)

Ahmet Cevat Emre, yayımlanan Odysseia’da Homeros’u anlamak için Göktürk, Uygur yazıtlarından, Oğuz Türklerinin eserlerinden Dede Korkut destanlarından yararlanmak gerektiğini belirtmiş olmakla beraber; İlyada çevirisinde bu tarzı kısmen terk etmiştir. Emre’nin Homeros çevirileriyle Yunan ve Türk kültürlerini arasında bir bağ kurmaya çalışması dönemin kültürel bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

1958 yılında Arın (Saffet) Engin’in anlaşılması zor kültürel bağlantılarla ‘Osmanlıca yerine Türkçe’ şiarıyla yaptığı çeviri dilsel açıdan oldukça sorunlu ve anlaşılmazdır: Ey göksel tanrıça! Sayısız tasaların korkunç kaynağı olan Grekeline karşı Aşil’in öfkesini şakıla bakalım! O öfke ki, günü gelmeden öldürülen güçlü başbuğların tinlerini Pluto’nun acıklı egemenliğine fırlatıp atmıştır. Gövdelelerini ise çıplak kıyıları, gömülmeden bırakmış, sömürücü köpekler ve aç kuşlarla didik didik ettirmiştir. Ulu Aşil ve Atrides’in kavgalarından bu yana egemen olan alınyazısı ve Joy’un

⁴ Beşir Ayvazoğlu ve Ömer Seyfettin alıntıları için bkz. Işık, 2020, s. 69.

⁵ Nev Yunanilik akımı ve kültür politikaları konusunda bkz. Ayvazoğlu, 2013, ss. 61-67.

(Züs'ün) istemi (iradesi) böyle idi. (akt. Yüksel, 2016, s. 36).

Türkçedeki Homeros Destanlarının dönüm noktası ise Azra Erhat ile A. Kadir'in Yunancadan yaptığı İlyada Destanı'nın 1958-1962 yıllarında yayınlanan çevirileridir. Çanakkale Savaşları'nın başladığı 1915 yılında İstanbul'da doğan Azra Erhat, 1946 yılında Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Klasik Filoloji Bölümünü bitirmiş ve aynı bölümde 1946 yılında doçent olmuştur. 1948 yılında siyasi görüşleri gerekçeyle, P. N. Boratav, B. Boran, N. Berkes, A. Cemgil ve bazı diğer akademisyenlerle birlikte üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Fransızca, Almanca, İngilizce, Yunanca ve Latince bilen Azra Erhat, yazarlık ve kütüphanecilik yaparak hayatını kazanmaya çalışmış, ancak 1971'deki askeri darbeden sonra Ceza Kanunu'nun 141. maddesine aykırı eylemde bulunduğu iddiasıyla tutuklanarak, Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu ile birlikte yargılanmış, birkaç ay cezaevinde kaldıktan sonra aklanarak serbest bırakılmıştır. Homeros çevirileri ve diğer çalışmalarında, Halikarnas Balıkcısı ile birlikte hümanist anlayışı ve bu anlayışın temellenmesinde etken olan Batı Anadolu'daki eski uygarlıkların kültür öğelerini temel alarak yapmıştır. Bu çalışmalarını başından itibaren Sabahattin Eyüboğlu, A. Kadir, Vedat Günyol, Cengiz Bektaş gibi isimlerle ortak gerçekleştirmiştir. Erhat, 1956 yılında "*kültürümüzün gereksindiği Anadolu kaynaklı bir yapıtı*" Türkçeye kazandırmak için kendini hazır ve olgunlaşmış hissettiğini belirtmektedir. Aklında iki eser vardır, birisi Herodot Tarihi, ikincisi ise Homeros'un İlyada'sıdır.

Sabahattin Eyüboğlu, Erhat'a İlyada'yı önerir. Erhat, Destanın şiirsel düzeltmeleri için Mevlana çevirilerini çok beğendiği şair A. Kadir'e ortak çalışmayı teklif eder ve ikili büyük bir özveri ile çevirileri yapmaya başlarlar: Çeviriler 1957 yılından itibaren kitap kitap yayınlanmaya başlanır (Kaynardağ, 1997, ss. 10-11). Azra Erhat'ın çevirileri yaptığı dönemde Halikarnas Balıkcısı'yla tanışır. Bu tanışma kültürel olarak Homeros destanlarına bakış açısını değiştirir. Böylece Azra Erhat Homeros çevirileriyle Türk kültürü, kimliği arasında daha açık, doğrudan bir ilişki kurmakta ve eski Yunan edebiyatından yapılacak çevirilerim daha farklı rol ve işlevlere sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Onu "Anadolu kaynaklı" bir eser olarak gördüğü İlyada çevirisi de bu bakış açısının bir sonucudur. 1940'lı yıllarda *Türk Hümanizması* olarak adlandırılan söylem 1950'li yıllardan itibaren Halikarnas Balıkcısı ve özellikle de Sabahattin Eyüboğlu tarafından kavramsallaştırılarak '*Mavi Anadolu-culuk*' ya da '*Anadolu Hümanizm*'i adıyla entelektüeller arasında yeni bir akım olarak kabul görmeye başlamıştır. Azra Erhat'ın da içinde bulunduğu bu romantik entelektüel hareket Batı uygarlığının kaynağı kabul gören Yunan uygarlığının Anadolu topraklarından beslendiğini ve "*Batı uygarlığının merkezi Anadolu'dur*" görüşünü ısrarla tekrar etmiştir. 19. yüzyıldan itibaren yapılan bir 'tarihi algılama' hatasının düzeltilmesi görevinin de Anadolu topraklarında yaşayan Türklere ait olduğunu dile getirmiştir. Bu aşamada neredeyse diğer diller ve kültürlerdeki tüm Homeros çevirileri gibi, çevirinin anlatma işlevi, yeni bir tarih yazma misyonunu üstlenmiştir.⁶

⁶ Mavi Anadolu ve Azra Erhat konusunda bkz. Ünsal, 2020; Yıldırım, 2012.

Bir filolog ve şairin birbirini her anlamda tamamlayan Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden sonra, her dönem satması nedeniyle Homeros destanları ve Troya hikayesinin İngilizce, İtalyanca ve Fransızcadan, hatta hangi dilden yapıldığı belirtilmeyen farklı çevirileri yayınlanmıştır. 2016 yılında ise Yunancadan yapıldığı belirtilen Sema Sandalcı ve Fulya Koçak'ın İlyada çevirileri yayınlanmıştır.

Türkçede yapılan son iddialı çeviri Erman Gören tarafından 2024 yılında yayınlanmıştır (Gören, 2024) Kitap, Homeros ve İlyada Destanı konusunda uzun bir giriş yazısı (s. 9-49); İlias'ın (İlyada değil) 24 kitabının özetleri (s. 51-72); haritalar, tablolar (s. 72-78) destanın çevirisi (s. 79-600); özel adlar sözlüğü (s. 601-818); antik yazarlar ve yapıtları (s. 819-829) ve kaynakçadan (s. 819-840) oluşmaktadır. Gören, çevirisini yaptığı Eski Yunanca metin için W. West'in yayınına (West, 1998; West, 2000) atıf yapmaktadır.

Giriş bölümünde “15.693 mısırarıl cesame-tine tezat şekilde şairin mercek altına aldığı yalnızca 53 ya da 54 günlük kısım” olarak belirttiği günlerde olayların en önemlilerinin meydana geldiğini kaynak belirtmeden belirtilmektedir. Gören'in çevirisinde referans verdiği W. West ile birlikte İlyada Destanı'nın çevirisini yapan yaşayan en önemli Homeros filologları

arasında yer alan J. Latacz, İlyada Destanı'nın savaşın son 51 gününü konusundaki yayınından (Latacz, 2014, s. 18 vd.) haberi olmadığı anlaşıyor.

Bir sayfalık İlyada Destanı'ndaki olayların anlatıldığı özetten sonra, “Homeros Sorunu” ve Homeros'un hayat hikayesine değindiği bölüm yer almakta. 18. ve 19. yüzyıldaki Alman klasik filologların çalışmalarına gönderme yaparak Almanca (*Homerische Frage*) altında konuyu ele almakta. Almanca “*Homerische Frage*”nin doğru çevirisi “*Homeros Sorusu*”dur, çünkü 18. yüzyıldan beri Homeros konusuyla ilgilenen Alman filologların sorduğu soru, Homeros'un kim olduğu, yaşayıp yaşamadığı, ne zaman yaşadığı ve İlyada ve diğer destanları onun yazıp yazmadığıdır. Gören'in daha ilk Almanca alıntıda yaptığı hata, 21. yüzyılda bile Homeros konusundaki yayınların, geleneğe bağlı olarak Almanca yayınlandığı gerçeğini görmezden geldiği, ya da Almanca bilgisinin olmadığını ortaya koymaktadır. İlerleyen bölümlerde ise okurun kesinlikle anlayamayacağı jargonda Homeros'un hayat hikayesi konusundaki araştırma tarihini özetlemektedir.

Yazar “*Homeros'a “Söz'ün Biçimlenişi ve Etki Alanı”*” başlığı altında Yunancadaki *epos* kavramından yola çıkarak *mtos*⁷ kavramı üzerinden destanların Yunan dün-

⁷ Gören'in zorlayarak, ısrarla Osmalica Türkçesindeki kelimeleri kullanmaya çalıştığı daha ilk giriş bölümündeki ilk cümlelerden görülmekte. *Epos* ve *Mythos* kavramlarını açıklardan özellikle, *mythos* için ‘bির kutsal kitap gibi’ diyerek ‘mesel’ ve ‘kıssa’ ile açıklamaya çalışır. 19. yüzyıldaki mitoloji konularındaki çevirilerde (bkz. Karahan, 2022, s. 96-106; Tevfik, 2020; Yüksel, 2012, s. 73 vd.) kullanılan ‘esâtîir’ ya da Türkçedeki ‘mitos/mitoloji’ kelimelerini kullanmadığı ise bir soru işaretidir. Çevirideki serpiştirilmiş Osmanlıca Türkçesi kelimelerinin hangisinin neden kullanılıp, kullanılmadığı konusunda bir açıklama söz konusu değildir.

yasındaki önemini açıklamaya çalışır (Gören, 2024, ss. 14-15). Daha sonraki bölümlerde “*Homeros’un Dili*” ve “*Kataloglar ve Soykütük Poetikası*” başlıkları sonrasında “*Kültürel-Tarihi Bağlam ve Ahhiyawa Meselesi*” alt başlığında Homeros Destanlarındaki tarihsel öze değinir. Sonuç olarak Miken döneminde kıta Yunanistan’ı ve Ege Adaları’nın ‘Anadolu coğrafyasıyla sanıldığından çok daha fazla ilişki’ içinde olduğu sonucunu çıkarmaktadır, ancak bu bölümdeki Ahhiyawa sorunu ve destanın tarihsel özü konusundaki atıfları, yazarın birincil kaynaklara inmeden konuyu geçiştirdiğini göstermektedir.⁸ Hititolog Frank Starke’nin Hitit metinlerindeki kent isimlerinin lokasyonu ve Wilusa sorununu kesin olarak çözdüğü makalesine; (Starke, 1999, ss. 447-487) aynı zamanda Wolf-Dietrich Niemeier’in Ahhiyawa sorununu ortadan kaldıran önemli çalışmasından bihaber olduğunu da ortaya koymaktadır (Niemeier, 1998, ss. 17-65). Bununla ilişkili olarak yazarın son yirmi yılda Homer filolojisi, Hitit yazılı belgeleri ve özellikle Troya (Korfmann, 1997, s. 171-184) ve Batı Anadolu’daki diğer Son Tunç Çağı kazı sonuçlarına (Niemeier, 2012, ss. 141-180) ikincil kaynaklardan değinmemesi, bu bölümün en zayıf noktasıdır. Yazarın bu bağlamda 1995 yılında bulunan Luvi hiyeroglif mühür bağlamındaki sonuçlar ve yorumlarla atıfta bulunmaması; Hitit belgelerinde adı geçen “Wilusa Ülkesi” Homeros’un “(W)İlios”u; “Taruwisa / Tru[w]isa” ise çok büyük olasılıkla Homeros’un “Troia”sı ile özdeştir olduğu sonucunu göz ardı etmesi büyük Homeros destanlarının ‘tarihsel özü’ konusunda birincil

İlios”u; Tunç Çağı’na ait Hitit belgelerinde “Ahhiyawa” ve Mısır belgelerinde “Danaia” (bunların içinde “Mukanai” ve “Thegwais” = Thebai bölgesi gibi bulgularla birlikte) adlarının geçmesi, Homeros’un *İlyada*’da geçen saldırgan adları “Akhai(w)oi” ve “Danaoi”nin gerçek tarihsel etnonimler olduğu sonucunu doğurmaktadır (Latacz & Starke, 2006, ss. 57-70). Arkeolojik, Hititolojik ve Grek filolojik bulguların birleştirilmesiyle ortaya çıkan sonuç; Homeros’un anlattığı olayların geçtiği ortam tarihsel bir bağlama sahiptir (Latacz, 2002, s. 1102-1103). Diğer göze çarpan durum ise, ikincil literatürde adı geçen bazı kaynakların Gören’in metninde kullanılmamasıdır.⁹ Giriş bölümündeki Homeros destanlarının tarihi gerçekliği konusunda hem Troya’daki hem de Doğu Akdeniz’deki diğer yerleşmelerdeki arkeolojik kazı sonuçlarına yer vermemesi büyük bir eksiklik olarak öne çıkmakta, okuru yanlış yönlendirmekte, hatta ‘Tunç Çağı çevresinde daha çalışılacak çok malzeme olduğu’ sözleriyle konuya hakim olduğu izlenimini vermeye çalışmaktadır.

Çevirmenimiz, “*Tanrılar, Kahramanlar ve Ölümlü İnsan*” bölümünde ise (Gören, 2024, ss. 34-38) Yunan tanrılar dünyasını Homeros dışında atıfta bulunmadan teolojik kavramlarla “*Tanrı’ya atfetmek semavi dinler açısından*” gibi tanımlarla anlatmayı seçmiştir.

Girişin belki de en önemli bölümünde (*İlias*’ı Çevirmek) ise çevirmen kapakta *İlyada* ancak kitabın diğer bölümlerinde *İlias*

⁸ Yazarın bu konudaki atıfları sadece

⁹ Bkz. Kullmann, 1960 (yazar diğer Kullmann’ın diğer Almaca yayınlarına atıfta bulunmamıştır).

ismini kullanmasının nedenini “*okurun çeviriye erişimi*” (Gören, 2024, ss. 39) gibi mantıklı bir gerekçe ile açıklamaya çalışırken, oldukça sıkça rastlanan Osmanlı Türkçesinden alınmış kelime ve kavramlarla 21. Yüzyıl Türk okurunun çeviriye ulaşması ve anlaması konusunda ise bir tek sözü yoktur.¹⁰ Bu bölümdeki en iddialı cümle ise “*İlias ve Odysseia’ya çevirmenin. Kitabı Mukaddes çevirileri Kur’anı Kerim mealleri çerçevesinde olduğu gibi çetin tartışmaları da göğüslemek zorunda kalan bir uğraştır*” (Gören, 2024, ss. 39) cümlesidir. Böyle bir yargının nedeni konusunda okuru aydınlatmak içinse özellikle İngilizce çevirilerden örnekler vermektedir. Bu kadar iddialı bir cümleden sonra Türkçe çeviriler içinse “*İlias’ın Türkçedeki çevirilerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bu girişin ne hacmi ve de işlevi uygundur*” (Gören, 2024, ss. 43) deyip kendi çevirisinin bugüne kadar “*Türkçede yapılan çevirilerden farklı bir perspektif*” taşıdığı iddiasında bulunmakta, ancak bu farklı perspektif / bakış açısının ne olduğu konusuna ise hiç değinmemektedir. Çevirmen Homeros’u “*Bati edebiyatının kökleri*” olarak kabul edip, Homeros’un “*bizden biri olmadığı*” savıyla çevriyi yaptığını belirterek¹¹ kültürel bakış açısı için oldukça silik bir ipucu vermekte çeviriyi M. L. West’in iki ciltlik eleştirel basımı (West, 1998; West, 2000) kitabından yaptığını dile getirmektedir. Giriş bölümü *Çeviride Yer Alan Özel Tezimler*’den sonra *Geç Tunç Çağı Haritası*

ve Tanrılar ve Kahramanlar Soyağacı tablolarıyla Türkçede ilk kez A. Erhat ve A. Kadir çevirinde olduğu gibi 24 bölümün özeti verilerek İlyada çevirisi başlıyor.

3. E. Gören Çevirisinden Örnekler, Karşılaştırmalar, Yorumlar

E. Gören’in *İlias* çevirisine geçmeden önce Türk üniversitelerindeki Eski Yunan Dili ve Edebiyatı araştırmalarının uluslararası Homeros araştırmalarındaki yerini sorgulamak gerekmektedir. Türkiye’deki klasik filolojinin bir araştırma alanı olarak ortaya çıkışı 1933 yılındaki Üniversite Reformu sırasında gerçekleşmiştir (Sunar, 2022, ss. 585-592). Ancak Türk eğitim sisteminde Yunanca ve Latince derslerinin başlangıç noktası ise Maarif Nazırı Saffet Paşa’nın 1869 yılında hazırlatıp yürürlüğe konan Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi’dir (Genel Eğitim Tüzüğü) (Dimiriş, 2009, ss. 273-283). 1874 daha önce programa konulan ancak açılmayan Yunan ve Latin Edebiyatı, Numismatik, Mitoloji ve Roma Hukuku dersleri okutulmaya başlanmıştır. (Dimiriş, 2009, ss. 275). 1935 yılında Atatürk’ün Türkiye’ye davet ettiği Marburg Üniversitesi’nden Klasik Filoloji uzmanı Prof. Dr. Georg Rohde 1936 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Klasik Filoloji Bölümüne atanmış ve bölümü güçlendirmeye başlamıştır. Rohde’nin ilk öğrencileri Azra Erhat, Samim Sinaoğlu, Suat Sinaoğlu ve Zafer Taşlıkloğlu’dur. Bu öğrencilerden Azra Erhat’ı klasik Yunan ede-

¹⁰ Gören’in “*Tarih ve Mitin Ufkunda Homeros’u Çevirmek*” isimli makalesinde de benzeri bir yaklaşım söz konusu. Bkz. (Gören, 2025, ss. 52-60)

¹¹ Gören’in “*Homeros: Akdeniz’de Şiirle(ş)menin İlk Halleri*” isimli makalesinde de benzeri bir yaklaşım söz konusu. Bkz. (Gören, 2022, ss. 75-92).

biyatına, Samim Sinaoğlu'nu Latin Filolojisi'ne, Suat Sinaoğlu'nu Eski Yunan filolojisine, Zafer Taşlıkılıoğlu'nu ise tarihi coğrafya ve epikrafiye yönlendirmiştir (Şahin, 2014, ss. XIX-XXVIII). İstanbul Üniversitesi'nde ise 1933'ten 1943'e kadar kurulan enstitü arasında Klasik Filoloji de vardır. Klasik Filoloji'nin ilk başkanı Clemens Emin Bosch olmuştur. Onun ardından Ronald Syme Latince dersleri vermiş, 1943-44 yıllarında ise Oliver Davies Eski Yunanca dersleri vermeye başlamıştır. 1944 yılında gelen Georg Edward Bean ise 1971 yılına kadar Eski Yunanca ve Latince dersleri vermeye başlamıştır. 1955 yılından itibaren Maoul Moraux, Klasik Filoloji Bölümü'nü uluslararası alanda oldukça önemli bir yere taşımıştır (Dimiriş, 2009, ss. 279). 1980'li yıllara kadar pek çok önemli akademisyenin görev yaptığı bölüm, 1983'de anabilim dallarına ayrılmış Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri bölümü altında anabilim dalı olarak devam etmiş, 2000 yılında ise bölümün adı Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı olarak değiştirilmiştir.

Pek çok diğer bölümde olduğu gibi kronolojik olarak bakıldığında kurulduğu 1934 yılından sonra 1980'lere kadar uluslararası alanda oldukça güçlü bir pozisyonda İstanbul Üniversitesi'nin Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün uluslararası araştırmalardaki yeri maalesef giderek zayıflamıştır. Böylesi bir akademik geleneğe sahip bölümde akademisyenlik yapan çevirmenimiz E. Gören'in yayınlarının tümü tarandığında kendi yayınlarında da atıfta bulunduğu uluslararası Homeros filolojisi araştırmalarında kendisinden bir tek atıf bile almadığı görülmektedir. Yapılmış çevirilerin tekrar çevirileri dışında maalesef uluslararası anlamda hiçbir özgün çalışmasının olmadığı görülmektedir.¹²

E. Gören'in ilk bakışta iddialı gibi görünen İlyada (İlias) çevirisinden bazı bölümlerinin karşılaştırılması yapılması çevirinin gelecekte nasıl bir yere sahip olacağı konusunda bize ipuçları vermektedir.

Gören Çevirisi, A [1. Kitap] bölüm başlığıyla açılıyor. İlk yedi dize şöyle çevrilmiş:	1958 yılında A. Erhat-A.Kadir çevirisi ise şöyle (Homeros, 2014): ¹³
Gazabını terennüm et, ey tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un Akhaiolar'a saymakla- bitmez ıstıraplar salıp viraneden gazabını, savurup attı Hades'e nice yaman canlarını kahramanların, ganimet kıldı onları itlere, bütün alıcı-kuşlara; yerine geliyordu Zeus'un maksadı atışıp ayrıldıkları o ilk andan ta başından beri erlerin hükümdarı Atreusoğlu ile ilahi Akhilleus'un.	Söyle tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle. Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi, ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin, gövdelerini yem yaptı kurda kuşa. Buruğu yerine geliyordu Zeus'un İlk açıldığı günden beri araları Erleri başbuğu Atreusoğlu'yla tanrısal Akhilleus'un.

¹² E. Gören yayın listesi için bkz. <https://avesis.istanbul.edu.tr/ermangoren> - <http://ermangoren.com.tr> (01.08.2025).

¹³ Bundan sonraki A. Erhat-A. Kadir alıntıları aynı eserden yapılacaktır.

E. Gören çevirisinde dize yapısı ve anlamı konusunda Erhat-Kadir çevirisinden hiçbir farkı yoktur. Gören ‘söyle’ yerine Naim Fraşeri’nin de kullandığı ‘terrennüm’, ‘Akhalar’ yerine ‘Akhaiolar’, ‘öfke’ yerine ‘gazap’, ‘ulu canları’ yerine ‘yaman canları’, ‘yem yaptı’ yerine ‘ganimet kıldı’, ‘kurda kuşa’ yerine ‘alıcı kuşlar’ ‘tanrısal’ yerine ‘ilahi’ kelimesini kullanmıştır. Gören’in çevirinin başka bölümlerinde tanrıça kelimesini kullanmış, Türkçesi’ndeki ‘ilahe’ ancak öte yandan Akhilleus’u tanımlarken ‘ilahe’ kelimesini kullanması ise daha ilk dizelerde metnin kendi içinde bir standardının olmadığını ortaya koymaktadır. Osmanlıca Türkçesi kelimelerin keyfi bir şekilde dizedeki sesi bozarak kullanması ‘şiir çevirisi’nde acemilerin bile yapmayacağı bir hatadır. Destanın ilk kelimesinin ‘öfke’ yerine ‘gazap’ ile başlaması; ya da ‘gazap’ yerine neden ‘garaz’, ‘kin’, ‘hınç’ ya da ‘öfke’ kelimesinin kullanılmaması konusunda hiçbir açıklama yoktur.

Gelelim Gören’in çevirisinde çevirdiği Eski Yunanca metin için referans verdiği W. L. West metni ve West’in birlikte yıllarca çalışarak 30 cildi aşkın İlyada yorumu ve çevirisini¹⁴ yapan J. Latacz’ın çevirisine:

“Den Groll singe, Göttin, des Peleïaden Achilleus,
den ganz unsel’gen! der zahllose Schmerzen
den Achaiern brachte
und viele starke Leben dem Gott Hades zuwarf
– Leben
von Helden – und sie selbst zum Fraße werden
ließ für Hunde
und für die Vögel zum Bankett (Zeus’ Wille
war’s, der sich darin erfüllte!)
von dem Moment an, da zerstritten auseinandertraten
der Atreïde, Herr der Männer, und der göttliche
Achilleus!” (Latacz, 2009, s. 21).

¹⁴ Homer Ilias. Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). Erster Gesang (A). (Edit. J. Latacz). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz. 3. Baskı. Walter De Gruyter. Berlin. 2009 (Homeros ve İlyada Destanı konusunda en son en önemli yayınlardan sayılan bu eserlere Gören’in çevirisinde bir tek atf bile yoktur). Söz konusu 30 ciltlik ‘Basler Kommntar’ yayınına E. Gören çevirisinde hiç değinilmemiş olması, uzmanlık açısından çok büyük bir boşluk ve hatadır.

Almanca çevirinin yapay zeka ile hiçbir düzeltme olmadan yapılmış çevirisi:	Yapay zekanın yaptığı Gören'n de çeviride temel metin olarak kullandığı W. L. West'in Eski Yunanca metninin yapay zeka tarafından yapılmış düzeltilmemiş çevirisi:
Söyle, ey Tanrıça, Peleus'un oğlu Akhilleus'un öfkesini, O lanetli öfkeyi ki Akhalara bitmez tükenmez acılar getirdi, Sayısız yiğit ruhu Hades'e savurdu – kahramanların ruhlarını, Bedenlerini köpeklerle yem, kuşlara ziyafet kıldı. Zeus'un iradesi böyle gerçekleşti, Ta ki o ilk an, kavganın ayırdığı o an gelene dek, Atreus'un oğlu, insanların kralı, ile tanrısal Akhilleus'u ¹⁵ .	İlahi, söyle öfkeyi, Peleus oğlu Akhilleus'un öfkesini, uğursuz, yıkıcı öfkeyi, Akhalara sayısız acılar çektiren, nice yiğit canı yeraltına gönderen, kahramanları köpeklerle ve kuşlara yem eden; böylece Zeus'un buyruğu yerine gelmişti. Başlamıştı o gün, Atrides krallarla yiğit Akhilleus kavgaya tutuşup birbirine düşman olduklarında ¹⁶

İlyada'nın ilk yedi dizesinin beş ayrı çevirisinde de (Gören, Erhat-Kadir, Latacz, Yapay Zeka (Grok), Yapay Zeka (Chatgpt) çevirilerinde anlam açısından neredeyse bir fark söz konusu değildir; ancak çeviride, özellikle de destan-şiir çevirisinde vezin şarttır; o da herkesin kendisine ona eşlik eden şiirsel sezgisel empatisi ile anlaşılır. Tüm bu çevirilerde anlam, ses ve poetik

güç açısından en güçlüsü Erhat-Kadir çevirisidir. İlyada'nın bu ilk dizelerinin çevirisinde 21. yüzyıl okurunun anlayarak ve şiirsel bir hazla okuduğu çeviri A.Erhat-A. Kadir çevirisidir. Yapay zeka çevirisi de hem anlaşılabilir hem de şiirsel anlamda E. Gören çevirisinden daha güçlüdür.

Başka örnekler verelim:

Gören çevirisi B [2. Kitap] ilk beş dize	Erhat-A. Kadir çevirisi:
Böylelikle diğer tanrılar ile atları-arabaya-koşan yiğitler de uyudular gece-boyunca, tutmadı Zeus'u latif uyku, ölçtü biçti kafasında, nasıl edecekti Akhilleus'a itibar ve nasıl helak edecekti çocuklarını Akhaiolar'ın gemileri civarında.	Öbür tanrılar, atlı arabalarda dövuşen insanlar uydular bütün gece. Girmede Zeus'un gözüne bir türlü derin uyku, şunları düşündü durdu içinden biteviye: Nasıl geri verecekti onurunu Akhilleus'un, Akhaları gemilerin yanında nasıl öldürecekti?'

¹⁵ <https://grok.com/chat/45c5768c-8b0b-49fb-b344-83b6600afc2a> (31.08.2025). Yapay zeka çevirileri birbirinden bağımsız olması için iki ayrı yapay zeka programı ile yapılmıştır

¹⁶ <https://chatgpt.com/c/68b4175b-8a98-8332-af38-048bd0484a4b> (31.08.2025).

Latacz çevirisi:

Die ändern zwar - die Götter und die Männer-
mit-den-Roßhaarahelmen -
die schliefen fest, die ganze Nacht. Doch Zeus
umfing der süße Schlaf nicht,
er grübelte vielmehr im Innern, wie er den Ac-
hilleus

wohl ehren könnt', vernichten aber viele bei
den Schiffen-der-Achaier.
Und dies erschien im Innern schließlich ihm
der beste Ratschluß.¹⁷

Latacz'ın Almanca çevirini yapay zeka ile hiçbir düzeltme olmadan yapılan çeviri ise şöyle	Yapay zekanın yaptığı W. L. West'in Eski Yunancasından yapılmış düzeltilmemiş çevirisi:
Tanrılar ve at kuyruğu miğferli yiğitler değişse de, Bütün gece derin uykuda, sessizce uyudular. Lakin Zeus'u tatlı uyku sarmadı, gözüne girmedi, Zira gönlünde derin derin düşünüyordu, nasıl olur da Akhilleus'u onurlandırır, Akhaioğulları'nın gemilerinde Nice yiğidi yok eder; ve bu, en iyi karar göründü ona sonunda. ¹⁸	Öte yandan tanrılar da, miğfer sarsan yiğitler de bütün gece derin uykuda dinleniyorlardı; fakat tatlı uyku Zeus'u tutmadı. Çünkü o, aklında düşünüyordu: nasıl onurlandırılmalı Akhilleus'u ve nasıl çoklarını Akhaların gemileri başında yok etmeli. ¹⁹

İlyada'nın 2. bölümündeki ilk altı dizenin farklı çevirilerini anlam açısından değerlendirdiğimizde, Gören ve Erhat-Kadir çevirisinde hiçbir fark yoktur. Erhat-Kadir çevirisinde 'öbür tanrılar'; Gören çevirisinde 'diğer tanrılar'a; Erhat-Kadir çevirisinde 'uyudular bütün gece'; Gören çevirisinde bozuk bir Türkçe ile 'uyudular bütün gece boyunca' olarak çevrilmiş. Gören'in 'boyunca' sanki 'uyudular bütün gece' aynı anlamı (hem de ses açısından daha uyumlu olmasına rağmen) taşıymıyormuş gibi, oldukça zorlama ve hatalı bir şekilde

bir zarf eki olan 'boyunca' kelimesi ile anlatılmak istenmektedir. Oysa 'boyunca' kelimesi bir fiil değil bir zarf olarak kullanılır. 'Uydular bütün gece' dilbilgisi açısından da doğru olandır. İlerleyen dizelelerde Erhat-Kadir'in 'Girmedi Zeus'un gözüne derin uyku' 'Gören'de 'tutmadı Zeus'u latif uyku' olarak çevrilmiş. Uykuyu 'latif' sıfatı, 'lutuf' kökünde gelen Arapça bir kelime olup 'nazik ve yumuşak davranan, yumuşaklıkla muamele eden' anlamına gelir, aynı zamanda, Kurân-ı Kerîm'de Allah'ın isimlerinden biri olarak

¹⁷ Homer Ilias.Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). Zweiter Gesang (B). (Edit. J. Latacz). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz. 3. Baskı. Walter De Gruyter. Berlin. 2003.

¹⁸ <https://grok.com/chat/85b8ebed-4d1d-4d6d-b728-4dc9ac701c80> (31.08.2025).

¹⁹ <https://chatgpt.com/c/68b42370-85b4-8333-b4bf-59a6bf5c3123> (31.08.2025).

‘fiillerini rift ile gerçekleştiren’ anlamına da denk gelir.²⁰ Bu bölümün Latacz çevirisinde (der süße Schlaf), yani yapay zekanın da çevirdiği gibi ‘tatlı uyku’ şeklinde, West’in Eski Yunanca metnin yapa zeka ile ‘derin uyku’ olarak çevrilmiştir. Gö-

ren’in Arapça kökenli ‘latif’ kelimesini hatalı bir şekilde kullanmıştır. ‘Derin uyku’nun anlam olarak, ‘tatlı’, ‘hoş’ uyku olarak çevrilmesi çok daha doğru bir çeviridir.

Gören çevirisinden 3. Bölümüm ilk dokuz dizesinin çevirisini karşılaştırmalı örnekler vererek analiz edelim:

Gören’in Γ [3. Kitap] ilk dizlerin çevirisi:	Aynı bölümün A.Erhat-A. Kadir çevirisi:
Nitekim her iki taraf da dizildiler başlarında önderleri, Troialılar ilerliyordu kuşlar misali çılgınlarla, sayhalarla- nasılsa çılgınlıkları turnaların göğe ağarken, nasıl kaçarlarsa kara-kıştan, tarifsiz sağanaktan, çılgınlarla uçuşurlarsa Okeanos’un aktılarına, getirerek Pygmeler’in erlerine katliamı ve eceli, havada, yükseklerde sergilerler ya kem nifaklarını, işte öyle- Akhaiolar ise ilerliyordu sükût içinde hışımla soluyarak, Yüreklerinden diliyorlardı birbirlerine destek olmayı.	Her bir ordu, başta komutanları, sıra oldu. Troyalılar yürüdüler kuşlar gibi, çılgılık çılgılığa, turnalar göklere yükselir de hani, kasırgadan, sağanak sağanak yağmurdan kaçıp Okeanos akıntılarına doğru bağıra çağıra uçarlarsa nasıl Pygme cucelerine korkunç bir savaş, ölüm, yokluk getirerek şafak vakti. Akhaler da ateş püsküre püsküre, birbirlerine yardım için yana yana, yuruyorlardı sessiz sedasız.

J. Latacz’ın Almanca çevirisi:

Doch als sie alle samt den Führern gut geordnet waren,
da rückten die Trojaner mit Geschrei und Lärm vor, so wie Vögel –
ganz so, wie das Geschrei der Kraniche klingt unterm Himmel,
die, wenn sie vor dem Winter sich geflüchtet haben und vorm Dauerregen,

5 dann mit Geschrei hinfliegen zu den Fluten des Okeanós-Stroms,
für die Pygmäenmänner Mord und Totschlag mit sich bringend
(die tragen ihren Angriff ja, den bitterbösen, aus der Luft vor) –
die andern aber rückten schweigend vor, kraftschnaubend, die Achaier,
im Herzen fest entschlossen, einzustehen füreinander.²¹

²⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr>. “Latîf” maddesi (03.09.2025).

²¹ West’in editör olarak yayınladığı Gören’in atıfta bulunduğu Eski Yunanca İlyada metni Latacz ve diğer filologlar tarafından çeviri ve yorumla birlikte yayınlanmıştır. Eski Yunanca metin için bkz.

Latacz’ın Almanca çevirisini yapay zeka tarafından Türkçe çevrilmiş, düzeltilmemiş hali.	Yapay zekanın yaptığı W. L. West’in Eski Yunanca metnin düzeltilmemiş çevirisi:
Fakat hepsi, önderleriyle düzene girip saf tuttuğunda, Troialılar haykırış ve gürültüyle ileri atıldı, kuşlar misali – tıpkı turnaların gökyüzünde çınlayan sesi gibi, kıştan kaçıp, bitmez yağmurlardan sıyrıldığında, Okeanos’un çağlayan sularına doğru uçarken bağışıyla, Pigmeler için ölüm ve katliam taşıyan, (Havadan indirirler ya, o acımasız hücumu) – ama diğerleri, Akhaialılar, sessizce ilerledi, solukları güçle dolu, yüreklerinde kararlı, birbirine siper olmaya ant içmiş. ²²	Ve her birlik önderleriyle düzene girince, Troyalılar yükselen çığlık ve gürültüyle yürüdüler, kuşlar gibi: tıpkı gökte yankılanan turna çığlığı gibi, fırtınadan, sonsuz yağmurdan kaçınca sürüler halinde uçarlar Okeanos akıntılarına doğru, Pygme denen küçük halkla ölümcül savaşmak için, ve sisli göklerde çetin kavgaya girerler. Ama Akhalar sessizlik içinde ilerlediler, nefeslerini içlerine çekmiş, yüreklerinde yanıp tutuşuyorlardı birbirlerini korumak için. ²³

Bu bölümün ilk dizleri iki ordunun karşılıklı duruşunu ve askerlerin yürüyüşü metaforlarla oldukça etkileyici bir şekilde anlatır. Gören çevirisinde sıra sıra dizilen askerlerin başlarında ‘önderleri’; Erhat-Kadir çevirisinde ‘komutanları’ durmaktadır. Gören çevirisinde ‘Troialı askerler²⁴,’in ilerlemesini ‘kuşlar misali çığlıklarla, sayhalarla’; Erhat-Kadir çevirisinde ise sıfat tamlaması olan ‘çığlık çığlığa’ kullanılmıştır. Gören’in tercih ettiği Arapça kökenli bir sözcük olan ‘sayha(larla)’ ‘haykırış, nara’ anlamına gelmektedir, ancak sıfat

tamlaması olarak kullanılmamaktadır. Bu nedenle aynı dizde hem ‘çığlık’ hem de ‘sayha’ kelimesini kullanmak hem dilbilgisi kuralları hem de anlam açısından hatalıdır. Aynı dizinin Latacz tarafından yapılmış Almanca çevirisinin yapay zeka (grok) çevirisi ise ‘çınlayan ses’; West’in referans verdiği Eski Yunanca metnin yapay zeka (chatgpt) çevirisinde ise ‘çığlık gibi’ kullanılmıştır. Gören hariç tüm çevirilerde kelime kullanımı açısından bir hata söz konusu değildir. Gören ilerleyen dizelerde

Homer Ilias.Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). Driter Gesang (B). (Edit. J. Latacz-Anton Bierek). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz.. Walter De Gruyter. Berlin. 2009.

²² <https://grok.com/chat/0beafca5-2d4d-4ae4-b604-5bec328016f> (31.08.2025).

²³ <https://chatgpt.com/c/68a33945-ff48-8323-9e0a-c24c1077e1ab> (31.08.2025).

²⁴ Gören kitabın bütününde Troia yazılışını kullanmıştır.

Troyalıların ilerleyişini daha etkili anlatmak için turnaların uçuşunu ‘nasıl kaçarlarsa kara-kıştan, tarifsiz sağnaktan’ şeklinde çevirdiği dizeleri Erhat-Kadir ‘kasırgadan, sağanak sağanak yağmurdan kaçıp’ şeklinde çevirmiştir. Gören çevirisinde kullanılan ‘kara kış’, Erhat-Kadir çevirisinde yoktur. Aynı dizelerin Latacz’ın Almanca çevirisinde ‘vor dem Winter/kıştan’ şeklinde çevrilmiştir. Yapay zeka (grok.com) çevirisinde de ‘kıştan kaçıp’ şeklinde; West’in Eski Yunancasından ise yapay zekanın (chatgpt) bu dizeleri ‘fırtınadan, sonsuz yağmurdan’ şeklinde çevirmiştir. Bu dizelerdeki tek fark Erhat-Kadir çevirisindeki ‘kasırğa’ yerine, Gören ‘kara kış’ Latacz çevirisinde ‘kış’; West metninde ‘kasırğa’ olarak çevrilmiştir. Erhat-Kadir çevirisindeki ‘kasırğa’ kelimesinin tam olarak yanlış olmasa da anlam bütünlüğünü bozmayan bir çeviridir. Akhalı askerlerin yürüyüşü ise Gören tarafından ‘sükut içinde hışımla soluyarak’ diye çevirdiği yeri, Erhat-Kadir ise sessiz sedasız.. ateş püsküre püsküre’, Latacz’ın Almanca’sın yapa zeka (grok.com) tarafında ‘sessizce.., solukları güçle dolu; West’in Eski Yunanca metni ise yine yapay zeka tarafından (chatgpt) ‘sessizlik içinde.. nefesleri içlerine çekmiş’ olarak çevrilmiştir. Gören çevirisindeki Arapça kökenli ‘sükut’ susmak, konuşmamak anlamına gelmekte, aynı kökten türeyen fiiller hareketli varlıkların sükun bulmasını; öfke, rüzgar, yağmur gibi kelimelere yüklem yapıldığında ise bunların dinmesi, durgunlaşması için kullanılır.²⁵ Anlam açısından doğru bir kullanım olmakla beraber ‘yürüyorlardı

sessiz sedasız’, hem şiirsel hem de günümüz Türkçesine çok daha uygun bir çeviridir.

İlyada Destanı’nın en önemli, en can alıcı bölümü olan XXIV. bölümünde Gören’in Ω [24. Kitap] ilk ve son dizelerinin çevirisiyle devam edelim. Savaşın 4. Gününde, İlyada’nın XXII. bölümünde Akhilleus tarafından öldürülen Hektor’un cenazesinin babası, Troya’nın yaşlı kralı Priamos tarafından geri alınması ve cenaze törenini ele alan bu bölüm Akha ordularının gemilerinin yanına geri çekilmeleri, Priamos’un Hektor’un cenazesini Troya’ya götürmesi ve Hektor’un cenaze törenini kapsar ve İlyada Destanı sona erer. Troya Savaşı’nın belki de en trajik ve önemli dönüm noktası olan XXIV. bölümün ilk dizeleri Gören çevirisinde ‘müsabaka’, ‘ahali’ gibi kelimelerle başlar ve İlyada’nın II. bölümdeki Gören’in ‘latif uyku’ çevirisi burada ‘tatlı uykuya’ dönüşür. Burada Gören çevirisinde bir standart olmadığı görülmekte. Akhilleus’un yasını anlatan dizeler ise ‘aziz yoldaşı’nı anan Akhilleus’un ağlayışı ile devam eder. Erhat-Kadir çevirisinde ise ‘müsabaka’ yerine ‘toplantı’, daha önceki dizelerde olduğu gibi ‘tatlı uyku’ ve ‘sevgili dost’ çevirisiyle oldukça yalın ve anlaşılabilir bir çeviri söz konusudur. Olayların akışı ve anlamında, Erhat-Kadir çevirisinin şiirselliği dışında, hiçbir fark söz konusu değildir. Gören neden bazı yerlerde ‘latif uyku’ bazı yerlerde ‘tatlı uyku’ çevirisi konusunda hiçbir açıklama yapmamaktadır. Akhilleus’un Patroklos ile birlikte denizlerdeki mücadelelerini Gören, ‘dalgalarla cedelleşerek’ diye çevirmiştir. “İpi sağlamca

²⁵ İslam Ansiklopedisi sükût maddesi. <https://islamansiklopedisi.org>. Tr (05.09.2025).

bükme; birini sert bir yere düşürmek; düşmanlık veya tartışmada çetin olmak, cephe almak” gibi anlamlara gelen cedl veya cedel kökünden türemiş bu kelime isim olup Latince’deki ‘dialetrica’ kelimesinin karşılığıdır.²⁶ Osmanlı Türkçesinde ise ‘cedelleşme’ karşısındaki susturmak, becelleşmek, uğraşmak, çabalamak anlamlarıyla

da kullanılmaktadır. Bu nedenle ‘Dalgalarla cedelleşmek’ çevirisi çok zorlama ve yanlış bir kullanımdır. Erhat-Kadir ise ‘zorlu denizlerde çektikleri çileler’ şeklinde çevrilmiştir.

Gören’in Ω [24. Kitap] ilk 11 dizesinin çevirisi:	İlyada’nın 24. Bölümün ilk on üç dizesinin A. Erhat-A. Kadir çevirisi:
Dağıldı müsabaka, ahalinin her biri hızlı gemilerin yanına seğirterek gitti, akşam-yemeği için düşünmeye başladılar tatlı uykunun rehabetinden hoşnut vaziyette, halbuki Akhilleus ağlıyordu hâlâ aziz yoldaşını hatırlayarak, öyle ki girmemişti gözüne uyku, o herkesi- dize getiren, dolanıp duruyordu bir o yana bir bu yana hasretini çekerek Patroklos’un yiğitliğinin ve de asil canının, onunla birlikte yaşadığı ne varsa geçince içinden ıstırap çekiyordu yiğitlerin savaşlarıyla ve de ıstırap-veren dalgalarla cedelleşerek. Hatırına getirerek bunları dolu dolu döküyordu gözyaşlarını,	Toplantı dağıldı, ordular tuttu gemilerin yolunu. Hepsi düşünüyordu akşam yemeğini, hepsi tatlı uykuya dalmayı düşünüyordu. Bir Akhilleus ağlıyordu sevgili dostunu ana ana, tutmuyordu onu tek mil canlıları yenen uyku. Bir o yana dönüyordu, bir bu yana, özlüyordu Patroklos’un insanlarla kavgada soylu gücünü, olgun diriliğini, zorlu denizler geliyordu gözünün önüne, orda çektikleri çileler geliyordu aklına, paylaştıkları dertler geliyordu, acılar. Bunları bir bir geçirirken aklından gözyaşı döküyordu tane tane.

Aynı dizeler Latacz’ın Almancasının yapay zeka (grok.com) çevirisinde ‘ahali’ yerine ‘kalabalık’, ‘tatlı uyku’; ‘azgın dalgalarda katlandığı kaderi’ şeklinde kullanılmıştır. Yapay zekanın çevirisi bir bütün olarak olay örgüsü ve anlatım silsilesi açısından oldukça anlaşılırdır. Die Menge löste sich nun auf. Die Leute trennten sich, um zu den schnellen Schiffen

zu gehn ein jeder. Und sie kümmerten sich um das Nachtmahl und dann darum, den Schlaf, den süßen, zu genießen. – Doch Achilleus, der weinte, an den lieben Kameraden denkend, und der Schlaf, der Allbezwinger, 5 vermochte ihn nicht zu umfassen; dauernd wälzte er sich hin und her stattdessen,

²⁶ İslam Ansiklopedisi ‘cedel’ maddesi. <https://islamansiklopedisi.org>. Tr (06.09.2025).

sich sehnend nach der Männlichkeit des Patroklos und seiner starken Tatkraft, und was er alles mit ihm durchgemacht und wieviel Leid erduldet bei seinem Weg durch Männerkämpfe und durch schwere Wogen. Daran nun denkend ließ er reichlich seine Tränen fließen,²⁷

Latacz'ın Almancasının yapay düzeltmiş yapay zeka çevirisi:	West'in Eski Yunanca metninden düzeltilmiş yapay zeka çevirisi.
Kalabalık dağıldı artık, herkes ayrıldı bir yana, Hızlı gemilere doğru yol aldı, her biri kendi yoluna. Gece yemeğini düşünüp, sonra tatlı uykunun Kollarına bırakmak istediler kendilerini. Lakin Akhilleus, sevgili yoldaşını anarak ağlıyordu, Herkesi dize getiren uyku, onu sarmadı bir an bile; Dönüp durdu yerinde, bir o yana, bir bu yana, Patroklos'un erkekliğini, güçlü kararlılığını özleyerek, Onunla geçirdiği nice anıyı, katlandığı bunca kederi, İnsanların savaşlarında, azgın dalgaların yollarında. Bunları düşünürken, gözyaşları sel gibi aktı gözlerinden.²⁸	Oyunlar dağıldı, halklar gemilere doğru dağılmış gittiler. Kimileri akşam yemeğini düşünerek tatlı uykuya daldı. Ama Akhilleus sevdiği yoldaşını hatırlayıp ağlıyordu; yenilmez uyku bile onu sarmıyordu, bir o yana bir bu yana dönüp duruyordu, Patroklos'un yiğitliğini, kudretini özleyiyor, birlikte çektikleri acıları, uğradıkları zahmetleri anımsıyordu, savaşlarda ve denizlerin sert dalgalarında. Onları düşünürken gözyaşları sel gibi aktı.²⁹

Yapay zekanın (chatgpt) West'in Eski Yunancadan metnin çevirisinde ise 'ahali' yerine 'halk', 'tatlı uyku' 'denizin sert dalgalarında uğradıkları zahmetler' şeklinde çevrilmiştir. Hiçbir düzeltme yapılmayan

bu çeviri de hem akıcılık hem de anlam açısından kabul edilebilir bir metindir.

Karşılaştırmalı çeviride vereceğim son örnek Gören'in Ω [24. Kitap] çevirisinin ve İlyada Destanı'nın son on dizesidir. Bu bö-

²⁷ West'in editör olarak yayınladığı Gören'in atıfta bulunduğu Eski Yunanca İlyada metni Latacz ve diğer filologlar tarafından çeviri ve yorumla birlikte yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz Homer Ilias.Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). 24. Gesang (Band VIII). (Edit. J. Latacz-Anton Bierck). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz. Walter De Gruyter. Berlin. 2009.

²⁸ [https://grok.com/chat/85b8ebed-4d1d-4d6d-b728-4dc9ac701c80\(31.08.2025\)](https://grok.com/chat/85b8ebed-4d1d-4d6d-b728-4dc9ac701c80(31.08.2025))

²⁹ <https://chatgpt.com/c/68b4175b-8a98-8332-af38-048bd0484a4b> (31.08.2025)

lümde Troyalı kahraman Hektor'un yapılan cenaze töreni anlatılır. Dokuz gün odun taşıdıktan sonra Hektor'un cenazesi ağıtlar içinde yakılır ve sonrasında Hektor'un külleri gömülür. Edebiyat tarihinin en trajik ve şiirsel bu son on dizesinin Gören çevirisinin diğer çevirilerle karşılaştırması:

Gören'in İlyada Ω 24. Kitap son dizelerin çevirisi:	Erhat-A. Kadir'in XXIV. bölümün son dizelerinin çevirisi:
Alıp onları koydular altın bir sandığa, örttüler üzerlerini yumuşacık, erguvani kumaşla, derhal derin bir çukura yerleştirdiler onu, aka- binde üzerini kapladılar bir-dolu, büyük taşlarla. alelcel yığdılar bir mezar -her yanı kolaçan ediyodu gözcüler, öncesinde hücum etmesinler diye dizlikleri -âlâ Akhaiolar- yığp mezarı döndüler gerisingeri. Sonrasında usulünce bir araya gelip rüçhanı- bol bir ziyafet verdiler Priamos'un sarayında, o Zeus'un- yetirdiği kralın. İşte böyle ifa ettiler atları – dizginleyen Hektor'un cenazesini.	Kemikleri alıp koydular bir altın kutuya, erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu. Saray sarmaz indirdiler derin bir çukura, ekli kocaman taşlarla örtüler üstünü. Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar, gözcüler diktiler çepecevre, dört bir yana, mezar bitmeden Akhalar saldırmazın diye. Bir mezar tümseği olunca toprak, kabara kabara, gerisin geri döndü hepsi kente, toplanıp bir güzel kutladılar çok ünlu şöleni Zeusoğlu Kral Priamos'un sarayında. İşte böyle yapıldı atları iyi süren Hektor'un cenaze töreni.

İlyada Destanı'nın bu son on dizesinde Gören, Hektor'un kemiklerini bir 'sandığa', (Erhat-Kadir'de 'kutu'dur) koyar, 'derin bir çukura yerleştirir, (iki çeviride de derin bir çukur'dur)'büyük taşlarla' üzerine kaplar, (Erhat-Kadir'de 'ekli kocaman taşlarla') 'alelaacel bir mezar yığar', (Erhat-Kadir'de 'sonra bir mezar tümseği' yaparlar), en sonunda Priamos'un sarayında 'rüçhanı bol' bir ziyafet verir ve böylece atları dizginleyen Hektor'un cenazesini 'ifa' ettirir. İlyada Destanı'nda sandık neredeyse sadece kumaşlar için kullanılır (İlyada XXIV. 228). Küller ise 'altın bir

kutuya' konur 'derin bir çukura' yerleştirilir. 'Büyük kocaman taşlarla' (Erhat-Kadir'de 'ekli taşlarla bir mezar 'yığar'); bu sırada etrafı kolaçan ederler 'dizlikleri âlâ' Akhaiolar saldırmazın diye. Sonra da Priamos'un sarayında 'kutularlar ünlü töreni'. Gören cenazeyi 'ifa' ettirir; Erhat-Kadir'de 'işte böyle yapıldı' der cenaze töreni. Gören, 'atları dizginleyen' Hektor'un (Erhat-Gören'de 'atları iyi süren) cenaze törenini.

Gören, Erhat-Kadir çevirisindeki tek önemli fark, Gören çevirisindeki Akhaiolar için kullanılan 'dizlikleri âlâ', Erhat-Kadir

çevirisinde hiç yer almaz. Ancak Gören çevirisindeki ‘sandık’ yukarıda da belirtildiği gibi İlyada’nın diğer bölümlerinde kumaş ya da benzeri eşyaları saklamak için kullanılır (İlyada XXIV. 228; XVII. 413). Gören’de Hektor’un mezarı büyük taşlarla yığılır; oysa Erhat-Kadir’de ‘ekli kocaman taşlarla yığılır mezar’. Erhat-Kadir’de mezar tümseği yapılır; çünkü İlyada’nın diğer bölümlerinde de bu terim uzaktan bakıldığında görülebilen bir mezar tümseği (tümülüs) olarak anlatılır (İlyada XXIII. 245-246; 257). Bu son on dizdeki en göze çarpan ve hem ses hem anlam açısından kulağı tırmalayan Gören’in ‘atları iyi dizginleyen Hektor’un cenazesini ‘ifa’ ettirmesidir. Arapça kökenli olan bu kelime sözlükte “bir şeyi tam yapmak, eksiksiz vermek; sözünde durmak, gereğini yerine getirmek” anlamlarına gelen ifâ, Kur’an ve hadislerde de bu anlamlarda kullanılır.³⁰ Daha çok hukuki bir terim olan ifâ kelimesi, ‘ödeme, bir işi yerine getirme’ anlamlarında kullanılır. Cenaze defin töreni ya da başka durumlara şimdiye kadar ‘ifâ edilme’ tanımlaması kullanılmamıştır. Tümülle keyfi ve ‘orijinallik’ olsun diye seçilen bu kelime İlyada gibi kanonik bir metin için kullanılacak en son kelimedir. Aynı dizelerin Latacz’ın Almancasının³¹ yapay zeka (grok.com) çevirisinde ‘altın bir kutu’, ‘oyuk bir mezar’, ‘büyük taşlar, sıkı sıkı dizili’, ‘bolca ziyafet’ ve ‘böyle oldu’ at terbiyecisi Hektor’un cenaze töreni çevirileri yer almaktadır. Yapay zeka

çevirisi hem metin akıcılığı hem anlam açısından kabul edilebilir bir çeviridir:

Und die dann, aufgelesen, legten sie in einen goldnen Kasten,
nachdem sie sie umhüllt mit Purpurtüchern,
weichen.

Rasch legten sie den in die hohle Grube; aber
obendrüber
deckten sie diese zu mit dichtgelegten großen
Steinen.

Schnell schütteten sie dann das Grabmal auf –
rings saßen allseits Späher,
damit nicht vorher noch anstürmten die Achaier
mit dem guten Beinschutz.

Als sie das Grabmal dann geschüttet, liefen sie
zurück. Doch danach,
da zehrten sie, versammelt, reichlich von dem
üppig aufgetischten Mahle
in dem Palast des Priamos, des zeusgenährten
Königs.

So also waren die bemüht um die Bestattung
des Roßzähmers Hektor.³²

³⁰ İslam Ansiklopedisi ‘ifâ’ maddesi. <https://islamansiklopedisi.org>. (06.09.2025)

³² West’in editör olarak yayınladığı Gören’in atıfta bulunduğu Eski Yunanca İlyada metni Latacz ve diğer filologlar tarafından çeviri ve yorumla birlikte yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Homer Ilias.Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). Band VIII. 24. Gesang (B). Fasikel I. (Edit. J. Latacz-Anton Bierl). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz.. Walter De Gruyter. Berlin. 2009.

Latac'ın Almanca çevirisinin yapay zeka tarafından düzeltilmemiş Türkçe çevirisi:	West'in Eski Yunanca metnin yapay zeka tarafından düzeltilmemiş Türkçe çevirisi:
Ve onu toplayıp, altın bir kutuya yerleştirdiler, Yumuşacık mor kumaşlarla sardılar bedeni. Hızla koydular onu oyuk mezara; üstüne ise Büyük taşları sıkı sıkıya dizip örttüler. Çabucak yığdılar mezarı – etrafta nöbetçiler bekliyordu, Ki güzel zırlı Akhaioğulları ansızın saldır- masın. Mezarı tamamladıklarında, geri döndüler hep birlikte. Sonra, Priamos'un, Zeus'un beslediği kralın sarayında, Bolca hazırlanmış ziyafetten yediler, toplan- dılar bir araya. Böyle oldu, at terbiyecisi Hektor'un cena- zesi.³³	Ve altın bir kutuya koydular (kemiklerini) topladıktan sonra, yumuşak mor örtülerle sarıp sarmaladılar. Hemen derin bir çukurun içine yerleştirdiler, üstünü ise büyük, sık taşlarla örttüler. Çabucak bir tümsek yığdılar; her yandan nöbetçiler dikildi, ki iyi tolgasız Achaioi (Akhilleus'un adamları) sal- dırmasın diye. Tümseği yükselttikten sonra geri döndüler. Ardından güzcelce toplanıp görkemli bir şölen düzenlediler Priamos'un, tanrıların beslediği kralın, sarayında. İşte böyle gömdüler atları dizginleyen Hektor'u.³⁴

West'in Eski Yunanca metninden yapay zekanın (chat.gbt) yaptığı düzeltilmemiş çevirisinde de 'altın bir kutu', 'derin bir çukur', 'büyük taşlar' 'görmekli bir şölen', 'işte böyle gömdüler' çevirileri öne çıkmaktadır. Söz konusu doğrudan Gören'in referans verdiği Eski Yunanca metinden hiçbir düzeltme olmadan yapılmış çeviri hem anlaşılabilir hem akıcıdır; yani Gören çevirisinin altında kalmaz.

4. Homeros Destanları ve Yapay Zeka Çevirileri

Akıllı makineler, son 3000 yıldır anlatı edebiyatının temel unsurlarından biri olmuştur. Klasik Yunan ve Roma mitolojisinde, farklı teknik ve gelişmişlikteki yapay zekâ sergileyen aletleri konu alan

önemli bir literatur söz konusudur (Liveley & Thomas, 2020, ss. 25-48). Bu antik edebî geleneğin en erken aşaması şair Homeros'ta karşımıza çıkar (Liveley & Thomas, 2020, ss. 25). Kullanıcılarının isteklerini önceden sezebilen ve kendiliğinden, orta düzeyde komutları tekrarlayan ve basit görevleri yerine getirebilen körükler (İlyada XVIII. 468) ve kendiliğinden açılan kapılar (İlyada V.748–52 ve 8.392–6) gibi görece basit mekanik Homeros destanlarında karşımıza çıkar. Başka bir ifadeyle bunlar “neredeyse zeka parçacıklar”dır ve “zayıf (ya da dar) yapay zekâ” olarak nitelendirilen bir kategoriye temsil ederler (Liveley & Thomas, 2020, ss. 25 vd.). Bununla birlikte Homeros, buna ek olarak, daha karmaşık düzeneklerden de bahseder ve söz konusu makinelerin daha gelişmiş

³³ <https://grok.com/chat/85b8ebcd-4d1d-4d6d-b728-4dc9ac701c80> (31.08.2025).

³⁴ <https://chatgpt.com/c/68b46495-7f04-8324-9deb-b33fadb07ca> (31.08.2025).

ve güçlü (yarı) yapay zekâya sahip otomasyon düzeylerini ortaya koyar: Tanrıların evleri arasında gidip gelebilen, masa, sunak ve sehpa işlevi gören çok amaçlı uçayaklar, *automatos* yani “kendiliğinden işleyen” olarak betimlenir (İlyada XVIII.373–19.379). Daha da sofistike otomat ise yalnızca kullanıcıların ihtiyaçlarını önceden sezmekle ve “kendiliğinden” ya da “görünür bir neden olmaksızın” hareket etmekle yetinmez—Homerostan bu aygıtların işleyişini genellikle bu şekilde ifade eder. Homeros’un destanlarında, tasvirleri sıradan otomasyonun ötesinde, daha ileri ve bilişsel açıdan karmaşık bir işleyişe işaret eden “zeki” makineler de karşımıza çıkar. Homeros, Alkinoos’un (adı “Güçlü zihin” anlamına gelir) sarayını koruyan gümüş ve altından yapılmış iki köpeğe değinir; bunlar keskin diş ve pençeleriyle değil, kendilerine atfedilen “zeki zihinleriyle” bekçilik eder (Odysseia VII.91–7.94). Odysseus’u sonunda İthaka’ya götüren gemiler yalnızca “düşünce kadar hızlı” hareket etmez (Odysseia 7.36), aynı zamanda “düşünceyle yol alır” (Odysseia 8.556). Tanrı Hephaistos’a kişisel hizmetkâr olarak hizmet eden altından yapılmış köleler ise (İlyada 18.418–422), çok daha ileri düzeyde bir zekâyı temsil eder: yalnızca insan biçimine sahip olmakla kalmaz, hareket etme, konuşma ve düşünme gücüne de sahiptirler. Bu makineler ses, fiziksel güç ve Homeros’un olağanüstü aygıtları arasında benzersiz bir şekilde- zeki zihne sahiptirler. Bu Homerosçu aygıtların yakından edebî analizi, destanlarda betimlenen zayıf yapay zekâdan güçlü yapay zekâyı uzanan çeşitli dereceleri ve bu derecelerin varsaydığı zihin modellerini izleyerek, yazıda örneklerini verdiğimiz, günümüzde bir fir-

tına gibi esen yapay zekanın Homeros destanlarının farklı dillere çevirilerinde nasıl bir rol alabileceği konusuna kısaca değinmek gerekiyor.

John McCarthy, 1955 yılında *A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence* başlıklı çalışmasında “Yapay Zeka” terimini ilk kez önermiş ve makine çevirisi üzerine araştırmalar başlatmıştır (Liveley & Thomas, 2020, ss. 29). Bunu bir başlangıç olarak sayarsak yapay zekâ destekli çeviri uygulamaları yarım yüzyılı aşkın bir sürece yayılmıştır. Yapay zekâ ile desteklenen çeviri, 1950’lerdeki erken dönem sözlük tabanlı ve kural tabanlı makine çevirisinden kaynak ve hedef diller arasındaki eşlemleri öğrenmek için istatistiksel modeller kullanan istatistiksel makine çevirisine ve ardından 21. yüzyılın başlarına kadar uzanan sürece doğru doğru büyük bir hızla gelişmiştir. 2014 yılı itibarıyla, bilgisayar çevirisi ortaya çıkmış; yaklaşık 2020 civarında ise büyük dil modellerine dayalı bilgisayar çevirisi, OpenAI ve ChatGPT örneklerinde görüldüğü üzere, etiketlenmiş büyük metin veri kümeleri üzerinde kendi kendine denetimli öğrenme yöntemlerini kullanmaya başlamıştır. Büyük dil modellerinin yükselişinden önce bilgisayar çevirisi “yardımcı” bir aşamada iken, günümüzde insan çevirisinin bazı özelliklerini göstermekte ve belirli alanlarda insan çevirisinin önüne geçebileceği veya onu ikame edebileceği görülmektedir (Kurt, 2024, ss.638-652). Makalede verdiğimiz örnekler de bunu açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, ileri eğitimle makineler yakında edebî çeviride daha fazla özerklik ve yaratıcılık gösterebilir” görüşü ağırlık ka-

zanmaktadır. Bazı etik tartışmalar sonrasında Ekim 2023'te bir grup Fransız yazar ve sanatçının *Libération* gazetesinde yapay zekânın çeviri ve tüm sanatsal metinlerde kullanımını boykot ettiklerini açıklamasıyla pekişmiştir (Di, 2024, ss. 831-838). Açıklamada, “Çeviri, deneyim, düşünce, duygu ve üslup yaratımını gerektiren insanî bir eylemdir; sadece büyük veri tabanlı makine çoğaltması değildir” vurgusu yapılmıştır. Böylece, bu durum çeviri pratiği açısından kritik bir mesele hâline gelmiş ve çevirinin öznel varlığı ve doğası üzerine etik soruları gündeme getirmiştir. Ancak öte yandan, günümüzde klasik çevirinin yalnızca metin aktarımıyla sınırlı kalmaması; akademik mirasın ve hümanist düşüncenin iletimi ve inşası, insanlık tarihinin ve ruhunun anlaşılması ve geliştirilmesi için bir araç işlevi görmesi gerektiğini de oldukça büyük önem taşımaktadır. Böylece, Yapa Zeka çağında klasik metinlerin çeviri, insan uygarlığının ruhunun özünü somutlaştırabilir ve içsel önemini açığa çıkarabilir. Ancak öncelikle çevirinin doğası üzerinde durmak gerekmektedir.

5. Klasik Çeviri ve İnsan Ruhı: “Sadakat, Açıklık, Zarafet” Üzerine Yeniden Düşünmek

Tüm Çinli çevirmenler arasında belki de bilinen bir klasik ifade vardır: “Çevirinin Üç Zorluğu: Sadakat, Açıklık, Zarafet (Di, 2024, ss. 831 vd.). Sadakati aramak zaten en zordur. Ancak sadık ama açıklık içermeyen bir çeviri, çevrilmiş olsa bile, sanki çevrilmemiş gibidir; bu nedenle açıklık yine gereklidir.” Yan Fu, *Tianyan Lun* adlı eserinde “sadakat, açıklık ve zarafet” ilkelere öne sürdüğünden bu yana, Çin çeviri uygulamalarının neredeyse tamamı bu üç

ilkeye bağlı kalmıştır. Daha sonraki “bağlılık, akıcılık ve güzellik”, “ekleme veya çıkarma olmadan”, “ruhsal benzerlik” ve “dönüştürme” gibi ifadelerden bağımsız olarak, çevirinin özü hâlâ bu üç kelimeye dayanmaktadır. Çevirinin üç zorluğu: sadakat, açıklık, zarafet. Sadakat, doğruluk demektir; doğruluk ise sahte olmamak demektir, açıklık, kesinlik demektir; kesinlik ne fazlalık ne de eksiklik içerir; zarafet, edebî kaliteyi ifade eder; gerektiğinde zarif, uygun olduğunda günlük olmalıdır. Sadakat, açıklık ve zarafet birlikte sağlandığında ‘başka bir dile dönüştürülmüş dünyaya’ girilir; ancak ‘tam dönüşüm ulaşılmaz bir idealdir’, bu nedenle ‘ruhsal benzerlik’ peşinde koşulur. Bu nedenle, edebî çeviri için sadakat, ifade yeteneği ve zarafet hâlâ geçerli standartlar olarak kalır ve ‘çevirinin üç zorluğu’nu oluşturur” (Di, 2024, ss. 835).

Bu “üç zorluk”tan, çevirinin yüksek düzeyde insan zekası gerektiren bir uğraş olarak görülmesinin nedeni anlaşılabilir. Çeviri yalnızca iki dil arasında mekanik bir dönüşümü değil, aynı zamanda farklı dilsel düşünce kalıplarının aktarımını ve kültürel gösterge sistemlerinin yeniden inşasını içerir. “Sadakat”, çevirinin orijinal eserin anlamını aktarmasını gerektirir. Başka bir dilde uygun kelime ve ifadelerin seçilmesi kolay bir iş değildir. “Açıklık” ise daha da zordur; metnin özünü içselleştirmeyi ve çevirmenin düşüncesini orijinalin düşüncesiyle birleştirerek yazarın bakış açısını, ruhunu ve tonunu en iyi şekilde ifade etmeyi gerektirir. “Zarafet” daha yüksek bir düzeyi temsil eder ve esas olarak yeniden yaratımı içerir. Ancak orijinalin derinlemesine anlaşılmasıyla metin başka bir dile

“dönüştürülebilir”, böylece çeviriye “doğal ve özgün” bir ifade kazandırılır ve ona eşsiz bir ruh verilir. Gelişigüzel örneklerle yaptığımız analizlerde Gören çevirisinde güzel bir çeviride olmasa olmaz üç ilkedden ‘sadakat, açıklık ve zarafet’in üçünün de birlikte hatasız kullanıldığı örnek neredeyse yok gibi. İstenirse verilecek örnekler yüzlerce sayfayı bulabilir. Oldukça şiirsel ve ‘dil devrimi yapılması’ çok büyük bir olasılıkla muhteşem bir felsefe dili olabilecek güzel Osmanlıca Türkçesi’nin Eski Yunanca çeviriye, hiçbir kültürel arka plan olmadan bir ‘meze’ gibi dağıtılmış olması gerçekten çok üzücüdür. “Açıklık”tan “zarafete” kadar süreç, insanın klasik çeviride derinlemesine rol aldığını ve vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. İnsan anlayışı ve seçimiyle dolu bu pratik, sonsuz olasılıkları açığa çıkaran açık bir hümanist etkinliktir. Sadece insan katılımı, klasik çeviriye ontolojik anlam kazandırabilir. Klasik eserlerin klasik sayılmasının nedeni, tarih boyunca insan uygarlığının sınavına dayanmış olmalarıdır; bu nedenle, insanlık için kalıcı bir ruhsal miras oluştururlar. İnsanlar, bu klasikleri anlama ve çeviri süreçlerine duygu, düşünce ve ruhlarını yansıtarak sürekli olarak katıldığında, klasik eserlerin çağdaş dönemde sürekli bir ruhsal ve entelektüel canlılık kaynağı olmasını sağlar. İşte “insan olmanın” önemi ve “insan ile makine” arasındaki farkın ortaya çıktığı nokta burasıdır (Di, 2024, ss. 837-838). Bu makalede verilen yapay zeka çeviri örnekleri klasik eserlerin gelecekteki çevirilerinde yapay zekadan mutlaka yararlanmak

gerektiğini göstermektedir. Verdiğimiz örnekler en basit ve düzeltilmeden yapılmış çevirilerin iddialı Homeros filologların çevirilerinden geride kalmadığını göstermekte, ama aynı zamanda Gören çevirisinde olduğu gibi, oldukça iddialı bir çevirinin dil, anlam ve şiirsellik açısından kalitesini sınamak açısından önemli bir araçtır. Hiç kuşkusuz birkaç yıl içinde Yapay Zeka’nın Homeros filologlarına karşında önemli bir rakip olarak çıkacağı kesindir.

Genel Değerlendirme

Homeros’un *İlyadası*’nın, 1488’deki **editio princeps**’ten (Demetrios Chalkondyles, Floransa’daki ilk kitap olarak baskısı) 2000’li yıllara kadar yaklaşık altı yüz çevirisi yayımlanmıştır. Söz konusu bu çeviriler altı yüz farklı yazarın, çevirmenin Homeros filoloğunun kaleminden çıkmıştır. Neredeyse dünyanın tüm dillerinde — Afrikaanca, Arnavutça, Ermenice, Azerice, Baskça, Bengalce, Çince, Hint dilleri, Japonca, İbranice, Korece, Kürtçe, Farsça, Tacikçe, Tamilce ve Urduca vd. dillerde *İlyada* çevirileri yayınlanmıştır.³⁵ Bu çevirilerin on tanesi Türkçe’dir. Özellikle Azra Erhat-A. Kadir çevirisinden sonra *İlyada* çevirilerinde görece bir çekingence söz konusu olmuştur. Bunun nedeni söz konusu çevirinin şiirsel ve Türkçe çeviri açısından çok güçlü olmasıdır. Homeros’u çevirmek — sadece *İlyada* 15.693 uzun dizeden oluşur — bir “boş zaman uğraşı” değildir. Yıllar sürececek zahmetli bir entelektüel çabayı

³⁵West’in editör olarak yayınladığı Gören’in atıfta bulunduğu Eski Yunanca *İlyada* metni Latacz ve diğer filologlar tarafından çeviri ve yorumla birlikte yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Homer Ilias.Gesamtkommentar (Baseler Kommentar). Driter Gesang (B). (Edit. J. Latacz-Anton Bierek). Text: W.L. West. Çeviri: J. Latacz.. Walter De Gruyter. Berlin. 2009. s. XVII.

üstlenmek, bu süreçte tekrar tekrar yinelenen *cui bono?* (“kimin hayrına?”) ve *quis leget haec?* (“bunları kim okuyacak?”) sorularına direnmek, büyük bir cesaret, olağanüstü bir sabır ve güçlü bir özgüven gerektirir. Bu nedenle cesareti ve özgüveni nedeniyle Göreni tebrik etmek, ancak eleştiriyi de unutmamak gerek. Eğer bu çabanın yalnızca tanınması, hatta kamuoyu ilgisi bile şüpheli görünüyorsa, görevin caydırıcı gücü dayanılmaz bir hâl alır. Bu arka plan göz önüne alındığında, son yıllarda Türkçede de gözlemlenen Homeros çevirilerinin yeniden canlanması, ilke olarak son derece sevindiricidir. Ne var ki, her durumda bunun arkasında gerekli dilsel ve içeriksel bilgi birikimi ile tarihsel açıdan eski metinlerin çevirisiyle ilgili temel sorunların çeşitliliğine dair kapsamlı bir bilgi ve birikimin olması mutlaka gereklidir. Eski Yunanca uzmanı Erman Gören’in kaleminden çıkan, ciddi bir niyetle yapılmış olsa da aslında *İlyada* çevirisinin bir karikatürüne dönüşmüş, yüksek ticari yatırımlarla ama az arka plan bilgisiyle pazarlanan ve savunmasız bir okur kitlesi tarafından büyük ölçüde anlaşılmadan sözde “çeviri” etrafında yürütülen kamusal ilginin gösterdiği üzere, bu tür önkoşulların vazgeçilmezliğine dair kavrayış ne yazık ki bugün neredeyse hiç mevcut değildir. Bu yazıda verilen çeviri yapay zekanın yardımıyla da yapılmış çeviri örnek ve karşılaştırmaları binlerce sayfayı bulabilirdi. Ancak elimizdeki Gören çevirisi, büyük bir olasılıkla editoryal bir süreçten geçmemiş ve bir şairin nefesinin çeviriye sinmemiş olması nedeniyle, herhangi edebî bir iddia taşımamakta, bunun yerine yorumlardan doğan muhtemel izlenimi Türkçe konuşan okur kitlesine olabildiğince sahici biçimde yapay bir dille aktarmaya çalışmaktadır.

Buna göre, özgün eserin temel bileşenleri – Türkçe’nin tüm imkânları gösterdiğimiz örneklerle ya hiç ya da çok acemice kullanılmıştır. Şiirde, özellikle de Homeros şiirlerinde çeviride önemli olan noktalar sıraladığımızda

1. **Ritim.** Gören’in güzelim Osmanlıca Türkçesini keyfi bir şekilde çeviriye serpiştirmesi ritmi öldürmüştür.
2. **Kalıplar (Formül).** Homeros destanlarının en önemli özelliği (ses ve müzik) çeviride görmezden gelinmiştir.
3. **Dizeye bağlılık** ve bununla birlikte kışmen kaçınılmaz olarak ortaya çıkan “gündelik dilin bükülmesini” yanlış yerler ve anlamlarda kullanılan Osmanlıca Türkçesi ile tümüyle parçalamıştır. Örnek olarak *İlyada*’nın I-III-III ve XXIV. bölümlerde ele aldık.
4. **Sözdiziminin sık sık gündelik dile göre kaydırılması.** Bu kaydırmaları Türkçedeki ifadenin yoğunluğunu ve şiirselliğini dramatik bir şekilde azaltmıştır.
5. **‘Eski’ sözcükler ve kalıplar.** Yani *İlyada*’nın yazıldığı dönemde dahi kullanımı dışı kalmış kelimeler, anlatım biçimleri ve deyimlerin açıklanmadan Arapça kökenli kelimelerle içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

19. yüzyılda başlayan ve devam eden *İlyada* çevirilerinin neredeyse büyük bir bölümü dönemin kelime hazinesi ve anlamlarıyla okura anlaşılabilir ve *İlyada* metni sunmak için yapılmıştır. Sadullah Paşa’dan Naim Fraşeri’ye, Ömer Seyfettin’den Azra Erhat’a kadar çeviriler şiirsel ve anlaşılabilir olmayı temel hedef olarak belirmemişlerdir. Çevirinin tekniği ve sanatı üzerine

yeterince birkaç yüzyıldır yeteri kadar konuşulmuş, yazılmış ve tartışılmıştır. Bu konuya adanmış koca kütüphaneler vardır; çeviribilim enstitüleri her gün bununla uğraşmaktadır. Fakat sonunda çevirmen daıma yalnızdır. Türkçe dilinin tüm eşanlam-lılar sözlükleri bile, onu uygun tek sözcüğü sabırlı bir arayışla bulma zahmetinden kurtarmaz. Çevirmen yalnızca okurdan hoş-görü dileyebilir. Erman Gören çevirisi eleştirilerim– birlikte okuyan, düşünen, eleştiren ve daha iyi fikirlerle katkıda bulunan herkese yöneliktir. Bu tür kanonik çevirilerde en büyük görev yayınevine ve editöre düşmektedir. Erman Gören çevirisinde yayınevinin bu görevini yerine getirmediğini açıklıkla söyleyebiliriz. Umarım bundan sonraki çevirilerde bu tür hatalar yapılmaz.

İlyada çevirileri konusundaki son sözü yaşıyan en ünlü Türk filozofu olan İonna Kuçuradı'ye bırakalım:

Ama bir Homeros çevirileri değerlendirmesinde sorulacak en önemli soru, bu iki İlyada ve Odysseia çevirilerinde Homeros'un "ses"inin Türkçeye ne kadar aktarıldığıdır.

Sevgiyle yapmış çevirilerini Ahmet Cevat Emre, özenle. Ama Homeros'un "ses"i aktarılmamış Türkçeye; çevirilen şiir değil, düzyazı metni imiş gibi davranılmıştır. Oysa Azra Erhat ile A. Kadir'in çevirilerini okurken insan, bütünlüklerinde tanıyabiliyor Homeros'un "ses"ini. Ve diyebilirim ki, oku-yabildiğim dil-lerde elime geçmiş Homeros çevirileri arasında, Homeros'un yeni Yunancaya A. Eftalios'tis'in Odysseia çevirisi bir yana bırakılırsa, Homeros'un "ses"ini başka bir dilde en fazla bulduğum çeviriler bunlardır.

Homeros'un yapıtlarının değeri -Eski Yunan yazımındaki, dünya yazımındaki yeri ya da destanlar arasındaki yeri üzerine ne düşündüğümü söylemeyeceğim. Birçoğunu paylaşmadığım, özellikle "bilimsel" türden neler söylenmedi ki ... Ancak şunu söyleyeceğim: Ustaları ve çıraklarıyla bir bütün olarak, batınıninkinden çok farklı bir kültür geleneğinde köklerini bulan bir yazın dünyasında, bir ikisi dışında kimi şairin batıdaki akımlara öy-kündüğü, kiminin ise aranma içinde olduğu bir anda, binlerce dize çevirerek Homeros'un "ses"ini yalnızca Türkçe okuyabilenlere tanıtmak, çeviri yazınımızda önemli bir olaydır. Kendi yazınının yapıtlarından ancak son otuz kırk yılda yazılmış olanları okuyabilen ve çoğu, değerlerinden başka her türlü nedenle çalakalem çevirilen, çevrilen yapıtlarla beslenen kuşak-ların düşünce ve dil eğitimi için de önemlidir bu çeviriler. Ve bu çevirilere birazcık "değer atfetme"me izin verirsiniz, derim ki, Homeros'un bir "yurttaşımız" olduğunu, İlyada'yı yanımıza alıp bir iki saat sonra İlion'da olabileceğimizi düşünürsek, bu çevirilerin önemi daha da artar (Kuçuradı, 1978, ss. 111-116).

Kaynakça

- Ayvazoglu, B. (2013). Yunan Mitolojisi ve Türk Kültürü. *ST Sanat Tarihi Araştırmaları*, 2(Özel Sayısı), 61-67.
- Cluzeau, F. (2016). Homeros Şiirlerinin Türkçeye Çevirileri. *VI. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi*, Konya, Türkiye, 12 - 14 Ekim 2016, 348-362.
- Dimiriş, B. (2009). İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji. *Sosyoloji Dergisi*, 3(19), 273-283.
- Finkelberg, M. (Ed.). (2011). *The Homer Encyclopedia* (Cilt 3, ss. 885-887). Wiley-Blackwell.
- Gören, E. (2022). Homeros: Akdeniz'de Şiirle(ş)menin İlk Halleri. *Doğu Batı*, 101, 75-92.
- Gören, E. (2024). *İlyada* (E. Gören, Çev.). Evrest Yayınları.
- Gören, E. (2025). Tarih ve Mitin Ufkunda Homeros'u Çevirmek. *Toplumsal Tarih*, 378, 52-60.
- Homeros. (2014). *İlyada* (Çev. A. Erhat-A. Kadir). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Işık, M. (2020). *Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Miliyetçi Söylem ve Özne* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Siyaset Bilmi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. 2020.
- İslam Ansiklopedisi. Cedel. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- İslam Ansiklopedisi. İfâ. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- İslam Ansiklopedisi. Latîf. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- İslam Ansiklopedisi. Sükût. Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- Karahan, T. (2022). *Tanzimat Dönemi Edebiyatından Mitolojik Yönelim*. KTÜEFAD, 2, 96-106.
- Kaynardağ, A. (1997). 'Ölümünün 15.yılında Azra Erhat. İnsancı Düşüncenin Unutulmaz Öncüsü'. *Cumhuriyet Kitap Dergisi*. 1997. Sayı. 389. S. 10-11.
- Kittel, H., Frank, A. P., Greiner, N., Hermans, T., Koller, W., Lambert, J., & Paul, F. (Ed.). (2011). *Übersetzung Translation Traduction Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung* (Cilt 3). Walter de Gruyter.
- Korfmann, M. (1997). Hisarlık und das Troia Homers- Ein Beispiel zur kontroversen Einschätzung der Möglichkeiten der Archäologi. İç: B. Pongratz-Leisten, H. Kühne & P. Xella (Ed.), *Ana şadı Labnāni lū allik. Festschrift für Wolfgang Röllig* (ss. 171-184). Verlag Butzon.
- Kuçuradi, İ. (1978). Şiir Çevirisini Değerlendirme ve Türkçede Homeros. *Türk Dili Dergisi*, 322, 111-116.
- Kullmann, W. (1960). *Die Quellen der Ilias (Troianischer Sagenkreis)*. Frans Steiner Verlag.
- Kurt, G. (2024). 'Yapay Zekanın Çeviriyle İmtihanı: Arapça-Türkçe Şiir Çevirisi Üzerine Bir İnceleme'. *RumeliDe. Journal of Language and Literature Studies*. Sayı 42. ss. 638-652.
- Latacz, J. (2014). *Homers Ilias. Studien zur Dichter, Werk und Rezeption* (T. Greub, K. Greub-Fracz & A. Schmitt, Ed.). De Gruyter.
- Latacz, J. (2021). "Troia – Wilios – Wilusa. Drei Namen für ein Territorium". *Mauer Schau: Festschrift Für Manfred Korfmann*, (Ed. R. Aslan, S. Blum, G. Kastl, F. Schweizer, D. Thumm), Band 3, ss. 1102-1122, Rernshalden-Grunbach: Bernhard Albert Greiner

- Latacz, J. & Bierl, A. (Ed.). (2009). *Homer Ilias. Gesamtkommentar (Baseler Kommentar)* (3. baskı). Walter De Gruyter.
- Latacz, J. & Starke, F. (2006). Wilusa und die Grossen Vier – Troia in der politischen Landschaft der Spätrn Bronzezeit. İç: M. Korfmann (Ed.), *TROIA. Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft* (ss. 57-70). Mainz.
- Liveley, G. & Thomas, S. (2020). Homer's Intelligent Machines: AI in Antiquity. İç: S. Cave, K. Dihal & S. Dillon (Ed.), *AI Narratives. A History of Imaginative Thinking about Inteligent Machnes* (ss. 25-48). Oxford.
- Logue, C. (2003). *War Music: An Account of Books 1-4 and 16-19 Homers Iliad*. University of Chicago Press.
- Niemeier, W.-D. (1998). The Mycenaeans in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples. İç: S. Gittin, A. Mazar & E. Stern (Ed.), *Mediterranean Peoples in Transition. Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE* (ss. 17-65). Israel Exploration Society Jerusalem.
- Niemeier, W.-D. (2012). Griechenland und Kleinasien in der späten Broznezeit. Der historische Hintergrund der homerischen Epen. İç: M. Meier-Brügger (Ed.), *Homer, gedutet durch ein grosses Lexikon: Akten des Hamburger Kolloquiums von 6-8 Oktober 2010 zum Abschluss des Lexikons des frühgriechischen Epos* (ss. 141-180). Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.
- Schrott, R. (2008). *Homer* (R. Schrott, Übertargen). Hanser Verlag.
- Serbest, C. (2013). Türkçe'de ilk Homeros metni: Fraşeri'den 'İlyada ve Homer'. *ST Sanat Tarihi Araştırmaları*, 2(Özel Sayısı), 120-147.
- Starke, F. (1997). Troia im Kontext des historischen und sprachlichen Umfelds Kleinasien im 2. Jahrtausend. *Studia Troica*, 7, 447-487.
- Steiner, G. (1996). *Homer im English*. Penguin.
- Sunar, H. Ş. (2022). Uluslaşma, batılılaşma ve filoloji: Türkiye'de filolojik bilginin geçmişine bir bakış. *RumeliDe. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 585-592.
- Şahin, S. (2014). Türkiye'de Klasik Filoloji'nin Dünü, Bugünü ve Geleceği Üzerine Düşünceler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 145, XIX-XXVIII.
- Tevfik, M. (2020). *Esâtîr-i Yunânîyân* (M. H. Karaaslan, Haz.). Ankara.
- Uslu, G. (2023). *Homeros, Troya ve Türkler. Geç Osmalı Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültürel Miras ve Kimlik, 1870-1915* (P. Yanıkkaya-Cengiz Aydemir, Çev.). Homeros Araştırmaları Enstitüsü.
- Ünsal, F. A. (2020). *Türk Hümanizmi Bağlamında Mavi Anadoluculuk Haraketi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- West, M. L. (Ed.). (1998). *Homeri Ilias, Volumen Prius. Rhapsodias I-XII Continens*. K.G. Saur.
- West, M. L. (Ed.). (2000). *Homeri Ilias. Volumen Altertum, Rhapsodias XIII-XXIV et Indicem Nominum Continens*. K.G. Saur.
- Yan, D. (2024). Classic Translation and Humanistic Spirit in the Age of AI. *Journal of Literature and Art Studies*, 14(10), 831-838.
- Yıldırım, E. (2012). *Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Haraketi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Young, P. H. (2008). *The Printed Homer. A 3000 Years Publising and Translation History of Iliad and Odyssey*. McFarland - Company.

Yüksel, S. (2012). *Türk Edebiyatında Yunan Antikitesi. 1860-1908* (2. baskı). Asıtan Kitap.

Yüksel, S. (2016). *Osmanlıdan Günümüze Kültür ve Dil Politikaları Çerçevesinde İlyada Tercümeleri*. Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Sosyal Bilimler Dergisi, 40(2), 23-52.